

**Wyobrażenia o przyszłości
jako rama metodologiczna analizy
intencji posiadania dzieci**

Cytowanie: Baszczak, Ł., (2026), *Wyobrażenia o przyszłości jako rama metodologiczna analizy intencji posiadania dzieci*, Working Paper, nr 2, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa.

Warszawa, lipiec 2026 r.

Autor: Łukasz Baszczak

Współpraca: Iga Rozbicka, Agnieszka Wincewicz-Price, Marcin Lewandowski, Maksymilian Pyrkowski

Redakcja merytoryczna: Maciej Sobolewski

Redakcja: Małgorzata Wieteska

Projekt graficzny: Anna Olczak

Skład i łamanie: Sławomir Jarząbek

Polski Instytut Ekonomiczny

Al. Jerozolimskie 87

02-001 Warszawa

© Copyright by Polski Instytut Ekonomiczny

Spis treści

Kluczowe wnioski	4
Wstęp	5
Nowa teoria intencji prokreacyjnych – przegląd literatury	6
Projekt badania, metoda i próba	13
Zmienne	17
Zmienna zależna	17
Zmienne zainteresowania	17
Zmienne kontrolne	20
Strategia analityczna	22
Wyniki	24
Współzależność w parze i uzasadnienie modelu wielopoziomowego	24
Charakterystyka braków danych	24
Model główny: efekty aktora (M2a)	24
Efekty partnera (M3)	25
Kontrola wielokrotnego testowania	26
Wizja otoczenia makrospołecznego jako analiza eksploracyjna (M2b)	26
Analizy odporności	28
Dyskusja	34
Ograniczenia	38
Bibliografia	40

Kluczowe wnioski

- ▶ Współcześnie decyzje dotyczące posiadania dzieci zależą nie tylko od materialnych i strukturalnych czynników ekonomicznych. Coraz większego znaczenia nabierają subiektywna interpretacja i wyobrażenia własnej przyszłości. Prorodzinna polityka publiczna oparta głównie na świadczeniach i rozwiązaniach organizacyjnych trafnie odpowiada tylko na część faktycznych i potencjalnych wyzwań rodzicielstwa.
- ▶ Decyzja o rodzicielstwie podejmowana jest w warunkach niepewności, nie tylko na podstawie kalkulacji ekonomicznych i pozaekonomicznych korzyści i kosztów. Ludzie rozstrzygają tę kwestię opierając się na wizji własnej przyszłości i możliwości włączenia dziecka w tę narrację. To przesuwają punkt ciężkości diagnozy z obiektywnych warunków na sposób, w jaki są one subiektywnie interpretowane.
- ▶ Decyzja o posiadaniu dziecka ma charakter relacyjny, nie tylko indywidualny. Wizję wspólnej przyszłości para współtworzy, dlatego liczy się nie tylko narracja pojedynczej osoby, lecz także poczucie jej zgodności z wizją partnera. Diagnozując niską dietność i projektując katalog możliwych działań państwa w obszarze podnoszenia dietności, warto traktować parę jako całość.
- ▶ W badaniu prezentujemy innowacyjną metodę analizy intencji prokreacyjnych. Pokazujemy, że treść i charakterystyka osobistych narracji o przyszłości jest powiązana z chęcią posiadania dziecka.
- ▶ Respondenci opisujący wyobrażenia swojej przyszłości wskazywali na konieczność ustabilizowania życia w różnych wymiarach i cechowali się niższą chęcią posiadania dziecka. Osoby badane, których narracje o przyszłości zawierały aspekty aspiracyjne (m.in. związane z rozwojem osobistym, zawodowym czy aspiracjami materialnymi), cechowały się większą intencją posiadania dziecka. Z chęcią posiadania dziecka korelowało subiektywne poczucie, że partner/partnerka podobnie myśli o przyszłości. Pewne znaczenie miało także postrzeganie zmian sytuacji politycznej w kraju – większy optymizm w tym obszarze cechował badanych z intencjami posiadania dziecka.

Wstęp

Celem badania jest identyfikacja aspektów wyobrażeń o własnej przyszłości, które mogą wiązać się z chęcią posiadania dziecka wśród osób w związkach. Na niewielkiej, przebadanej pilotażowo próbie testujemy nowatorską metodologię opartą na narracyjnej teorii decyzji. Badanie wykorzystuje dane zebrane od obojga partnerów w związku, co umożliwia także analizę zgodności ich wizji przyszłości oraz jej związku z intencjami prokreacyjnymi. Analiza ujawniła spójny wzorzec efektów:

- aspiracyjny charakter wizji przyszłości respondenta wiąże się z większą chęcią posiadania dziecka w bliskiej przyszłości;
- wyrażenie w wizji przyszłości potrzeby stabilizacji życiowej wiąże się z mniejszą chęcią posiadania dziecka;
- większa subiektywnie postrzegana spójność wizji przyszłości z partnerem wiąże się z większą chęcią posiadania dziecka.

Nowa teoria intencji prokreacyjnych – przegląd literatury

Utrzymujący się wieloletni spadek dzietności obejmujący swoim zasięgiem niemal wszystkie regiony świata stanowi niekwestionowane wyzwanie dla polityki publicznej – zarówno w wymiarze zapobiegania dalszym spadkom, jak i niezbędnych dostosowań w obszarach funkcjonowania państwa najbardziej dotkniętych zmianami demograficznymi (finanse publiczne, rynek pracy, świadczenia emerytalne itd.). Niska skuteczność istniejących instrumentów polityki pronatalistycznej skłania część ekspertów i osób odpowiedzialnych za kształtowanie strategii demograficznych do zmiany podejścia i zastąpienia prób przeciwdziałania zachodzącym procesom działaniami adaptacyjnymi (Skirbekk, 2022). Są też tacy badacze, którzy skuteczność polityki państwa w tym zakresie uzależniają od właściwego rozpoznania przyczyn spadającej dzietności i sugerują, że dotychczasowe diagnozy są niewystarczające. Opisane przez nas badanie bazuje na jednej z najnowszych ram teoretycznych analizujących przyczyny niskiej dzietności – teorii narracji o przyszłości – uzupełniającej dotychczasowe wyjaśnienia, w dużej mierze oparte na koncepcjach wywodzących się z teorii ekonomii.

Decyzje prokreacyjne tradycyjnie wyjaśniano przede wszystkim przez pryzmat obiektywnych czynników, głównie o charakterze strukturalnym, jak np. sytuacja na rynku pracy (posiadanie zatrudnienia oraz wysokość zarobków) czy zasobność materialna i finansowa gospodarstwa domowego lub też poziom wykształcenia i wykonywany zawód.

W ekonomicznej teorii dzietności, wywodzącej się z nowej ekonomii gospodarstwa domowego Beckera (Becker, 1960; 1991), decyzję o dziecku modelowano jako racjonalny wybór: dziecko jest źródłem użyteczności, „nabywanym” pewnym kosztem – bezpośrednim oraz alternatywnym kosztem czasu, zwłaszcza czasu kobiety – przy ograniczeniach budżetowych i czasowych. W modelu tym uwzględniano też wybór między liczbą dzieci a nakładem na każde z nich. W tak skonstruowanej ramie teoretycznej decydent maksymalizował oczekiwaną użyteczność przy ustalonych, stałych preferencjach. Mógł więc ustalić dość jednoznacznie, czy woli przyszłość z jednym dzieckiem, wieloma dziećmi, czy też bez nich. Beckerowska teoria miała fundamentalną wartość przez wiele dekad, gdyż w sposób przekonujący, a zarazem oszczędny tłumaczyła wiele trwałych prawidłowości, jak np. negatywny związek płac i wykształcenia kobiet z dzietnością poprzez koszt alternatywny. Jej siła

opiera się jednak na mocnych założeniach: ustalonym zbiorze alternatyw, preferencjach traktowanych jako dane egzogeniczne oraz przyszłości przedstawionej jako rozkład wymiernych możliwych skutków decyzji podmiotu, którym można przypisać prawdopodobieństwa.

W psychologii intencji prokreacyjnych ważne miejsce zajmuje z kolei teoria planowanego zachowania Ajzena (Ajzen, 1991). Zgodnie z nią, intencja – bezpośredni predyktor zachowania – jest funkcją trzech składników: postaw wobec zachowania, norm subiektywnych oraz postrzeganej kontroli zachowania. Odniesienie tej teorii do zamiarów prokreacyjnych (Ajzen, Klobas, 2013) wzbogaca obraz tej kategorii decyzji względem czystej ekonomii Beckera, ponieważ eksponuje presję społeczną i poczucie sprawstwa, lecz w sposobie ujmowania przyszłości pozostaje w istocie modelem wartości oczekiwanej. Postawa jest w niej definiowana jako suma przekonań o rezultatach zachowania, z których każde jest ważone siłą subiektywnego przekonania (postrzeganym prawdopodobieństwem danego skutku) oraz jej oceną. Innymi słowy, przyszłość jest reprezentowana jako zbiór antycypowanych konsekwencji, którym podmiot przypisuje subiektywne prawdopodobieństwa i wartości, a intencja jest ich ważoną wypadkową.

Obie perspektywy zakładają podobną architekturę decyzji i to właśnie ona wyznacza granice ich stosowalności. W obu przypadkach istnieje z góry zadana przestrzeń wyników i działań, wobec której podmiot formuje oczekiwania (prawdopodobieństwa obiektywne lub subiektywne) i którą w celu podjęcia decyzji porządkują preferencje bądź oceny. Decyzja jest rachunkiem prowadzonym nad tą przestrzenią. W standardowych teoriach decyzji używa się koncepcji oczekiwanej użyteczności – podmiot porównuje miarę użyteczności, którą może uzyskać z każdego możliwego rezultatu, a następnie opatruje je prawdopodobieństwem ich zajścia, otrzymując użyteczność oczekiwaną. Architektura ta znakomicie pasuje do sytuacji ryzyka, gdy możliwe skutki decyzji są znane i można przypisać im prawdopodobieństwa. Mniej nadaje się jednak do opisu sytuacji niepewności w knightowskim sensie (inaczej: radykalnej niepewności), w której sama przestrzeń wyników jest otwarta, a prawdopodobieństw nie sposób sensownie przypisać (Knight, 1921). Decyzja o posiadaniu dziecka jest właśnie przykładem wyboru w warunkach radykalnej niepewności. Koszty i „korzyści” wynikające z posiadania dziecka są w znacznej mierze niewspółmierne i nieobliczalne, co czyni podmiot podatnym na bardzo zróżnicowane, nieoczywiste czynniki, które mogą przechylić decyzję w jedną lub drugą stronę (Huinink, Kohli, 2014). Nie wiemy dokładnie, co i jak może się zmienić w naszym życiu wskutek pojawienia się w nim dziecka – pole możliwych skutków, tj. zmian naszego życia, jest bardzo szerokie. Określenie użyteczności różnych efektów takiej decyzji jest też niemożliwe ze względu na samą wielowymiarowość i różnorodność możliwych skutków. Decyzja o dziecku ma tak zróżnicowane konsekwencje, rozciągnięte na przyszłe dekady, że trudno postulować, by ludzie realnie byli w stanie posługiwać się

oczekiwaną użytecznością lub też by teoria oczekiwanej użyteczności oferowała dobre wyjaśnienie takich wyborów. Jest także trudna psychologicznie: często jest to decyzja bez precedensu w życiu danej osoby, a zarazem jest nieodwracalna. Innymi słowy, nie da się wyliczyć, oszacować i opatrzyć prawdopodobieństwami tego, jak zmieni się nasze życie, związek i my sami, gdy pojawi się dziecko. Podstawowe założenia standardowych modeli decyzji nie są zatem spełnione w odniesieniu do decyzji o posiadaniu dziecka.

W sytuacji tak radykalnej niepewności bardziej trafnym ujęciem architektury wyboru jest przestrzeń wyobraźni, która umożliwia analizę przyszłości przez podmiot w sposób jakościowo różniący się od standardowego pojęcia oczekiwań (i do niego raczej nieredukowalny). Wyobrażanie sobie przez podmiot decyzyjny przyszłości, tj. możliwych scenariuszy rozwoju wydarzeń i zmian w życiu, różniących się w zależności od podjętej decyzji pełni funkcję generatywnej symulacji, nie zaś z góry ustalonej czy znanej przestrzeni możliwych zdarzeń (Shackle, 1979; Mische, 2009). Wyobrażone wizje przyszłości pełnią funkcję „fikcyjnych oczekiwań” – subiektywnej reprezentacji przyszłych zdarzeń, które w opartym na nich modelu decyzji zastępują niepoznawalne skutki i pozwalają działać tak, jak gdyby przyszłość była określona, dzięki czemu koordynują i motywują działanie w warunkach niepewności (Beckert, 2016; Beckert, Bronk, 2018). Są przy tym nasycone afektem: wyobrażenia przyszłości ocenia się nie przez wyliczanie oczekiwanej użyteczności, lecz przez to, jak się je odczuwa i jaką nadaje się im ocenę normatywną. Są wreszcie z gruntu społeczne: wyobrażenia przyszłości, które jednostka jest w stanie sobie przedstawić w introspekcji, czerpią z narracji krążących w rodzinie, wśród rówieśników czy w mediach i kulturze. Wyobrażenia wprowadza więc oczekiwania wobec przyszłości do decyzji jako osobny, rozbudowany kanał dostarczający przedmioty wyboru, nadający im siłę motywacyjną i wiążący indywidualną decyzję ze wspólnym, kulturowym zasobem narracji. Minimalizuje to w narracyjnych teoriach decyzji problem radykalnej niepewności i wielowymiarowości opcji. Podmiot nie tyle czerpie obiektywne informacje ze świata zewnętrznego i przykłada im odpowiednie miary oraz ocenia (względem oczekiwanej użyteczności), co raczej – z konieczności w sposób subiektywny i wybiórczy – interpretuje narracyjnie świat i dokonuje wyboru odpowiadającej mu opowieści, dzięki czemu faktycznie podejmuje decyzje.

Na tym spostrzeżeniu oparta jest *Conviction Narrative Theory* – CNT (Johnson, Bilovich, Tuckett, 2023) – narracyjna teoria wyrokowania, czyli nowatorska propozycja w dziedzinie teorii decyzji, która znajduje pewne odbicie w badaniach dotyczących dietetyki. Jej autorzy, wychodząc od problemu decyzji w warunkach knightowskiej niepewności i niemożliwości porównywania ze sobą skutków poprzez jakąś bliżej nieokreśloną miarę użyteczności, proponują narracje jako mechanizm kluczowy w procesie decyzyjnym. Definiują je jako uporządkowane reprezentacje umysłowe, oddające subiektywną interpretację relacji przyczynowych, czasowych, rozumowania na zasadzie analogii

i ocen wartościujących wobec faktów i informacji ze świata zewnętrznego (Johnson, Bilovich, Tuckett, 2023, s. 4). Autorzy opisują tak rozumiane narracje jako „walutę myśli”, która scala zdolności zrozumienia świata przy ogromie informacji oraz nadawania motywacji do podjęcia decyzji i działania zgodnie z nią. Mechanizm jest następujący: narracje wyłaniają się z interakcji między indywidualnym poznaniem a środowiskiem społecznym, przy czym jednostka przyjmuje narrację, co do której czuje, że jest słuszna/trafna jako wyjaśnienie dostępnych danych, używa jej do wyobrażenia sobie (zasymulowania) wiarygodnych przyszłości i afektywnie te wyobrażone przyszłości ocenia, by podjąć decyzję. To afektywne zaangażowanie, prowadzące do zapadnięcia „wyroku” (*conviction*), tj. przyjęcia ostatecznego przekonania, jednej, konkretnej interpretacji tego, jak ma się świat, jest tym, co przekłada narrację na działanie. Emocje oddziałują na procesy poznawcze, czyniąc niektóre informacje lub zdarzenia bardziej, a inne mniej istotnymi, i w ten sposób współkształtują to przekonanie. Ponieważ zarazem narracje są reprezentacjami umysłowymi wyższego rzędu, człowiek może dzielić się tymi subiektywnymi opowieściami o zasymulowanych scenariuszach przyszłości – w szczególności badacz może „wydobyć” taką subiektywną narrację o przyszłości. Nawet jeśli niemożliwe jest uzyskanie przez zewnętrznego badacza pełnej informacji o strukturze i elementach narracji o przyszłości, to przynajmniej można formułować hipotezy o tym, jakie składniki takich opowieści mogą mieć znaczenie dla decyzji o rodzicielstwie.

Nurt narracyjny znajduje rozwinięcie także konkretnie na gruncie demografii w postaci ramy teoretycznej badań dotyczących decyzji prokreacyjnych zwanej *Narratives of the Future Framework* lub *Narrative Framework* (Vignoli, Bazzani i in., 2020; Vignoli, Guetto i in., 2020). Jej punktem wyjścia jest także rola niepewności w takich decyzjach (w kontrze do mierzalnego ryzyka), lecz w szerokim ujęciu to niepewność jest czynnikiem, z którym podmiot musi sobie „poradzić” mentalnie, by określić, czy chce mieć (kolejne) dziecko i czy powinien tę intencję realizować. Koncepcja ta przeciwstawia „statystyczny cień przeszłości” (*statistical shadow of the past*), czyli tradycyjne, obiektywne predyktory płodności, będące pochodną wcześniejszych zdarzeń w biografii, np. status na rynku pracy, zarobki itp. – „cieniowi przyszłości” (*shadow of the future*), czyli subiektywnym wyobrażeniom tego, co nadejdzie (Vignoli, Guetto i in., 2020). Centralnym pojęciem są narracje o przyszłości, rozumiane jako społecznie przekazywane opowieści, dzięki którym podmiot wyobraża sobie możliwe scenariusze przyszłości, współdzielone z bliskimi, rówieśnikami oraz czerpane z mediów. W warunkach dużej niepewności ów „cień przyszłości” może brać górę nad „cieniem przeszłości”, a jednostka podejmuje decyzje w znacznej mierze niezależne od swojej rzeczywistej sytuacji ekonomicznej i ograniczeń strukturalnych. Narracje o przyszłości umożliwiają podmiotowi interpretację – a nie jedynie spostrzeżenie – swojej obecnej sytuacji i tego, jak może ona się zmieniać w przyszłości, a także dodać do tego wyobrażenia dziecko (lub kolejne dziecko). W tym sensie decyzja o dziecku nie jest prostą

kalkulacją kosztów i korzyści, które podmiot jest w stanie wziąć pod uwagę, lecz rozbudowanym wyobrażeniem swojego własnego życia, ale też istotnych (subiektywnie) elementów makrootoczenia.

Ramę tę poddano w ostatnich latach weryfikacji empirycznej. Silne świadectwo empiryczne na rzecz trafności tej teorii stanowi eksperyment laboratoryjny przeprowadzony równolegle w dwóch miejscach: we Florencji (800 osób, tworzących 400 par) oraz w Oslo (874 osoby, 437 par) (Vignoli, Minello i in., 2022). Uczestników losowo przydzielano do jednej z trzech grup. Dwie grupy wystawiano na narrację przyszłości w postaci spreparowanego artykułu prasowego opisującego albo pozytywny, albo negatywny scenariusz gospodarczy, a pozostała grupa kontrolna nie była poddana żadnemu bodźcowaniu. Następnie pytano uczestników o zamiar posiadania dziecka w najbliższych trzech latach. Wyniki wykazały wyraźny, przyczynowy wpływ narracji przyszłości na intencje prokreacyjne. Co ciekawe, ujawniła się interakcja z rzeczywistą sytuacją ekonomiczną: gdy obiektywne warunki na poziomie makro (gospodarcza kondycja kraju) lub mikro (status na rynku pracy uczestników) były korzystniejsze, silniej oddziaływały narracje negatywne, natomiast gdy warunki były mniej korzystne, szczególnego znaczenia nabierały narracje pozytywne. Autorzy zinterpretowali to jako świadectwo, że narracje przyszłości tworzą pewne „doświadczenie dystansu” wobec codziennej rutyny, które może hamować lub ułatwiać decyzje prokreacyjne. Innymi słowy, jeśli wyobrażona przyszłość jest lepsza niż obecne warunki ekonomiczne uczestników, intencja posiadania dziecka się zwiększała, a zmniejszała w odwrotnych okolicznościach. Przyczynowy wpływ narracji ekonomicznych na intencje prokreacyjne potwierdzono następnie w osobnej analizie norweskich par (Lappegård i in., 2022). Choć w badaniach tych brakuje jednoznacznego przełożenia przyczynowego narracji na zachowania prokreacyjne, czyli na faktyczną dzietność (nie była sprawdzana również trwałość zmian w samych intencjach po dłuższym okresie od eksperymentu), to wskazują one na przynajmniej podstawową trafność teorii narracyjnej. Intencje prokreacyjne mogą zależeć współcześnie od subiektywnej narracji o przyszłości, a nie tylko od trwałych preferencji i obiektywnych, strukturalnych czynników ekonomicznych czy społecznych.

Narracyjną teorię zastosowano również poza laboratorium: we włoskim badaniu wykorzystującym naturalny szok zwiększający niepewność, jakim była pandemia COVID-19 (Guetto i in., 2022). W badaniu ankietowym sprawdzano, czy po uwzględnieniu czynników ekonomicznych i związanych z rynkiem pracy czy zdrowiem, subiektywne narracje przyszłości wiążą się z intencjami prokreacyjnymi, przy założeniu, że wywołana pandemią niepewność mogła wzmocnić rolę wyobrażeń przyszłości kosztem tradycyjnych predyktorów. Elementy narracji przyszłości zoperacjonalizowano tu za pomocą dostępnych w ankiecie wskaźników pośrednich, jak ekspozycja na media, oczekiwania oraz „imaginarium rodzinne” (*family imaginary*). Z analiz wynika, że składniki

te wiązały się z intencjami prokreacyjnymi, a ich znaczenie rosło w warunkach pandemicznej niepewności. Osoby o bardziej pozytywnym wyobrażeniu przyszłości rodzinnej były skłonne nie tylko utrzymać, ale także zintensyfikować swoje zamiary prokreacyjne, dążąc do wyobrażonego celu w postaci dziecka niezależnie od bieżących okoliczności.

W narracyjnej teorii decyzji prokreacyjnych znaczenie mają także media, które mogą być przekąźnikiem narracji oraz oddziaływać na wyobrażenia przyszłości (a szczególnie na makrootoczenie w takich opowieściach). Zobrazowało to badanie Guetto i in. (2023), w którym połączono dane o urodzeniach z treściami popularnego włoskiego dziennika telewizyjnego, a konkretnie tym, czy prezentowane newsy gospodarcze były pozytywne, czy raczej negatywne. Pokazano, że czasowe zagęszczenie liczby negatywnych wiadomości gospodarczych wiązało się negatywnie z faktyczną dzietnością (urodzeniami cofniętymi o 9 miesięcy, nie zaś samymi intencjami), podczas gdy wzrost liczby wiadomości pozytywnych powiązany był się z większą dzietnością (przy kontrolowaniu makroekonomicznych i innych standardowych czynników). Autorzy wskazują, że ludzie uwzględniają takie kontekstowe, medialne informacje w swoich narracyjnych wyobrażeniach przyszłości, które mogą być stosunkowo niezależne od ich rzeczywistej sytuacji ekonomicznej. Badanie dotyczące identycznego projektu przeprowadzono także na danych niemieckich (Morabito i in., 2026). Obrazuje ono pozytywny wpływ pogarszania się wydźwięku newsów gospodarczych w niemieckich mediach na obniżenie dzietności (wpływ pozytywny dobrych informacji gospodarczych jednak nie wystąpił).

Podobnie zaprojektowane jest badanie Weychert i in. (2025), które wykorzystuje brytyjskie dane o urodzeniach (cofniętych o 9 miesięcy) i obrazuje, że urodzenia te wahają się w zależności od natężenia artykułów prasowych o zmianach klimatu. Okresy z większą liczbą takich artykułów w głównych brytyjskich mediach powodują rezygnację lub odkładanie w czasie decyzji o dziecku u osób o postawie wyrażającej troskę o środowisko.

Łącznie prace te układają się w spójną tezę, że wizja przyszłości stanowi odrębny kanał kształtujący intencje prokreacyjne. Narracyjna teoria decyzji CNT dostarcza zaś mikropodstaw ramie narracji przyszłości: wyjaśnia mechanizm działania narracji o przyszłości, tzn. jak opowieści generują przekonanie i afekt niezbędne, by podjąć tak trudną psychologicznie decyzję o posiadaniu dziecka. W takim połączonym ujęciu poszczególne aspekty wizji przyszłości, które analizujemy w naszym badaniu, można traktować jako treści i cechy narracji decyzyjnej, podlegające afektywnej ocenie, z której wyłania się chęć posiadania dziecka jako intencja osadzona w konkretnym, odpowiednim wyobrażeniu przyszłości.

Relacja ramy teoretycznej narracji o przyszłości do teorii planowanego zachowania jest relacją komplementarności, nie konkurencji. Teoria planowanego zachowania opisuje, jak istniejące już postawy, normy i poczucie kontroli składają się na intencję; przyjmuje jednak treść tych składników za daną i – podobnie jak teoria racjonalnego wyboru – nie wnika w jej źródła. Rama narracji przyszłości niejako „wyprzedza” ten model – pozwala na analizę procesu, który wytwarza samą treść przekonań o przyszłości i o sposób działania posiadanych wartości, przekonań czy postaw w narracji o przyszłości. Różnica jest zasadnicza właśnie w statusie przyszłości. Postawa w ujęciu Ajzena zakłada zbiór znanych konsekwencji, którym przypisuje się prawdopodobieństwa. Teoria narracyjna nie wymaga tego elementu: zakłada, że indywidualne narracje, które pozwalają podmiotowi rozważyć i interpretować informacje i swoją sytuację w świetle swoich wartości, przekonań, celów czy postaw, dostarcza spójnego, wyobrażeniowego obrazu przyszłości. To pozwala na podjęcie działania, bo możliwa jest ocena nie tyle skutków decyzji przez jedną miarę użyteczności, co właśnie określenie przez podmiot swojego stosunku do scenariuszy swojej przyszłości, co pozwala ostatecznie podjąć decyzję mimo niepewności. Co więcej, tam, gdzie teoria planowanego zachowania ujmuje wpływ społeczny wąsko jako normy subiektywne (postrzegane oczekiwania innych), rama narracyjna wskazuje szerszy mechanizm – współdzielone narracje, które współkształtują repertuar wyobraźalnych scenariuszy przyszłości jednostki. Można zatem powiedzieć, że rama narracji przyszłości nie tyle zastępuje teorię planowanego zachowania, ile dostarcza jej brakującego „przedsiönka”: wyjaśnia genezę i wyobrażeniowo-afektywną strukturę tego, co ta druga przyjmuje za stan wyjściowy.

Projekt badania, metoda i próba

Odwołanie do teorii decyzji opartej na osobistych narracjach przyszłości stanowi podstawę konstrukcji naszego pilotażowego badania laboratoryjnego, w którym analizujemy związek między intencjami prokreacyjnymi a aspektami wizji przyszłości nie indywidualnie, lecz w parach. Z perspektywy pary rama teoretyczna narracji o przyszłości nabiera dodatkowego wymiaru. Opowieść, na podstawie której podejmuje się decyzję o wspólnym dziecku, jest po części współtworzona i w jakimś stopniu podzielana przez oboje partnerów. Mierzone w niniejszym badaniu poczucie podobieństwa wizji do partnera odpowiada zatem wprost idei narracji współdzielonej. Zastosowany schemat diadyczny (tj. analiza powiązanych wzajemnie par obserwacji) analizowany poprzez model współzależności aktora i partnera (Kenny, Kashy, Cook, 2006), pozwala ponadto odróżnić wpływ własnej narracji (efekt respondenta) od wpływu narracji partnera (efekt partnera) na chęć posiadania dziecka. Celem naszego badania było sprawdzenie, czy i w jaki sposób aspekty wizji przyszłości wiążą się z chęcią posiadania dziecka u obojga partnerów w heteroseksualnych parach. Analizowano cztery aspekty:

1. poczucie podobieństwa własnej wizji respondenta do wizji partnera;
2. aspiracyjność wizji przyszłości;
3. potrzebę stabilizacji w wizji przyszłości;
4. dwa elementy makrootoczenia w wizji: polepszenie/pogorszenie sytuacji politycznej i gospodarczej w kraju.

Zgodnie z przedstawionymi ramami oczekiwano, że treści narracji wskazujące na aspiracje oraz zgodność wizji respondenta z partnerem będą wiązać się dodatnio z chęcią posiadania dziecka, natomiast narracja skoncentrowana na niezaspokojonej potrzebie ustabilizowania sytuacji życiowej – ujemnie. Ponadto, zgodnie z badaniami Guetto i in. (2023), osoby mające raczej optymistyczne przewidywania co do sytuacji politycznej lub gospodarczej w kraju w najbliższych latach powinny cechować się większymi intencjami prokreacyjnymi niż badani przyjmujący bardziej pesymistyczną perspektywę. Prezentowane w tym opracowaniu wyniki nie mają charakteru reprezentatywnej analizy ze względu na dobór próby (o czym piszemy w dalszej części). Na tym etapie, naszym celem jest pokazanie, jak działa opracowana przez nas metoda, oparta na innowacyjnej narracyjnej teorii decyzji. Chcemy zwrócić uwagę na kluczowe znaczenie osobistych narracji o przyszłości w procesie podejmowania decyzji o posiadaniu dziecka. Argumentujemy również, że proces

ten ma charakter relacyjny, a istotną rolę odgrywa w nim zgodność narracji partnerów dotyczących wspólnej przyszłości.

Nasze badanie wnosi kilka nowych elementów do dotychczasowych zastosowań teorii narracji o przyszłości. Aplikacje tej ramy teoretycznej prowadzono dotąd przede wszystkim na poziomie jednostki. Po pierwsze zatem, nasze badanie przenosi tę perspektywę na poziom pary i – według naszej wiedzy – jest jedną z pierwszych prób diadycznego ujęcia narracji przyszłości w kontekście decyzji prokreacyjnych, w którym za pomocą modelu współzależności aktora i partnera rozdziela się wpływ treści własnej wizji przyszłości od wpływu wizji partnera. Po drugie, zamiast analizować oddziaływanie z góry określonej narracji na osoby badane lub przybliżać znaczenie rozpowszechnionych narracji używając danych zastanych lub danych o treściach prezentowanych w mediach, mierzymy treść osobistej wizji przyszłości bezpośrednio, za pomocą otwartych wypowiedzi respondentów i pytań zamkniętych, które przybliżają badaczom interesujące elementy narracji przyszłości, ale także cechy tych opowieści oceniane przez samych badanych, bez pośrednictwa badacza. Pozwala to uchwycić narrację w formie rzeczywiście konceptualizowanej wewnętrznie przez respondentów, a nie jedynie jako reakcję na pewien bodziec. Stanowi to zatem innowacyjne połączenie podejścia metodologicznego – nowatorskiej teorii narracyjnej – z empirycznymi wnioskami na temat znaczenia aspiracji i potrzeby stabilizacji, jak również podobieństwa wyobrażeń o przyszłości między partnerami w intencjach powiększenia rodziny.

Zastosowano nieeksperymentalny plan badania o charakterze diadycznym – dane zbierano od obojga partnerów tworzących heteroseksualny związek od co najmniej sześciu miesięcy. Pary, zrekrutowane poprzez ogłoszenia internetowe, umawiały się na wizytę w laboratorium w Warszawie, podczas której oboje partnerzy wypełniali kwestionariusz w formie komputerowej (mamy zatem pewność co do faktycznego wypełnienia kwestionariusza przez oboje partnerów, niezależnie od siebie, w kontrolowanych warunkach). Partnerzy w każdej parze odpowiadali na ten sam zestaw pytań, a odpowiedzi powiązano wspólnym identyfikatorem pary. Dane zbierano jednorazowo, w jednym punkcie czasowym, w okresie między październikiem a grudniem 2025 r. Diadyczny plan badania miał kluczowe znaczenie dla celu pracy, ponieważ umożliwił zastosowanie modelu współzależności aktora i partnera, a tym samym rozdzielenie efektów respondenta od efektów partnera. Kryterium rekrutacyjne ograniczające badane pary do związków heteroseksualnych umożliwiło sprawdzenie, czy badane efekty różnią się między kobietami a mężczyznami.

Wszystkie te elementy pozwoliły nam zbadać szeroko zakrojone efekty, które można postulować na podstawie teorii narracyjnej. By móc uzyskać zmienne umożliwiające wnioskowanie o osobistych narracjach respondentów, każda osoba badana proszona była o wyobrażenie sobie możliwych scenariuszy

swojego życia za 2 lata. Instrukcja brzmiała następująco: „Pomyśl o tym, jak będzie wyglądać Twoje życie za 2 lata. Pomyśl o tym, co może zmienić się w twoim życiu i w funkcjonowaniu twojego gospodarstwa domowego w ciągu 2 lat w stosunku do teraźniejszości. Prosimy, abyś myślał/myślała o najbardziej realistycznym scenariuszu twojej przyszłości. Chcemy zrozumieć, jakie zdarzenia w swojej przyszłości uważasz za najbardziej prawdopodobne, niezależnie od tego, czy byłyby to zdarzenia przyjemne lub korzystne dla Ciebie. Postaraj się wyobrazić sobie możliwie najbardziej szczegółową wizję twojej przyszłości. Możesz spróbować wyobrazić sobie np. przyszłość Twojej kariery zawodowej, Waszego związku, czy to, gdzie mieszkacie i jak wygląda wasze życie rodzinne, co robisz w wolnym czasie oraz co realnie może zdarzyć się w kraju i na świecie”.

Badani byli pytani o charakterystyki swoich wyobrażeń, m.in. emocjonalny ton swoich narracji (pozytywny/negatywny), o szczegółowość wizji, przekonanie co do szans jej spełnienia, a także o konkretne elementy, które w tej wizji mogłyby się znaleźć. Ankieta zawierała też pytanie otwarte, w którym prosiłmy osoby badane o swobodne opisanie tego, co w ich wyobrazeniach najbliższej przyszłości wydaje im się ważne.

Ze względu na pilotażowy charakter badania, wynikający z podjętej próby empirycznego przetestowania teorii narracyjnej, nie formułowaliśmy określonych hipotez dotyczących konkretnych czynników, a ograniczyliśmy się do ogólnych przewidywanych indywidualnych efektów wizji przyszłości, efektów relacyjnych oraz efektów wyobrażeń co do makrootoczenia. Na podstawie literatury dotyczącej roli narracji o przyszłości w decyzjach prokreacyjnych zaprojektowaliśmy kwestionariusz tak, by móc zbadać:

1. Efekty indywidualnej narracji o przyszłości respondenta. Cechy te planowaliśmy wydobyć z odpowiedzi na pytanie otwarte, a gdyby odpowiedzi respondentów nie pozwalały na stworzenie z nich uzasadnionych zmian – z odpowiedzi na pytania zamknięte dotyczące ogólnych cech wizji przyszłości.
2. Efekty relacyjne – ponieważ decyzja o dziecku jest zazwyczaj wspólną decyzją pary, chcieliśmy przeanalizować, czy to, co osoba badana uważa o wizji przyszłości, którą posiada jej partner/partnerka, będzie miało znaczenie dla jej intencji prokreacyjnych. Służyło temu pytanie o subiektywne poczucie podobieństwa wizji respondenta i jego partnera/partnerki. Ponadto użyliśmy w modelu zmiennych obrazujących cechy wizji partnera/partnerki respondenta.
3. Efekty wizji związane z wyobrażeniami dotyczącymi makrootoczenia. Zdecydowaliśmy się wyróżnić przewidywania co do zmian sytuacji gospodarczej i politycznej w kraju. Inspirowane było to badaniami: wspomnianą wcześniej pracą obrazującą związek między urodzeniami a treścią newsów gospodarczych w dzienniku telewizyjnym we Włoszech (Guetto i in., 2023) oraz badaniem dotyczącym Wielkiej Brytanii, w którym

zidentyfikowano efekt obrazujący fakt, że ludzie chętniej decydowali się na dziecko w okresach, w których rządziła odpowiadająca im partia polityczna (Baszczak, Weychert, 2026).

Ze względu na korelacyjny charakter projektu badanie pozwala wnioskować o współwystępowaniu aspektów wizji przyszłości i chęci posiadania dziecka, nie zaś o zależnościach przyczynowych ani o ich kierunku (por. sekcja *Ograniczenia*).

Uczestników rekrutowano poprzez ogłoszenia zamieszczone w internecie. W badaniu wzięło udział 106 par heteroseksualnych mieszkających razem (212 osób). Po wyeliminowaniu par ze względu na zbyt wysoki wiek pozostało 198 uczestników (99 par). Progiem wiekowej eliminacji było przekroczenie 45. roku życia u kobiety w parze (w przypadku mężczyzn nie stosowaliśmy kryterium wiekowego). Usuwano całe pary, a nie pojedyncze osoby, aby zachować kompletną strukturę diadyczną i nie pozostawiać obserwacji jednoosobowych ze zmiennymi partnera pochodzącymi od osób usuniętych. Po wykluczeniu w próbie analitycznej pozostało 99 par, czyli 198 osób. Charakterystykę próby przedstawiamy w tabeli 1.

Zmienne

Zmienna zależna

Główna zmienna zależna to chęć posiadania dziecka w bliskiej przyszłości. Była mierzona pytaniem: „Na ile chciałbyś mieć dziecko w ciągu najbliższych 2-3 lat – niezależnie od tego, na ile jest to twoim zdaniem realne?”. Odpowiedzi na pytanie przyjmowały skalę od 0 do 10, gdzie 0 oznaczało zupełny brak chęci, a 10 bardzo dużą chęć posiadania dziecka. W próbie analitycznej rozkład był w przybliżeniu symetryczny (średnia = 4,87; odchylenie standardowe = 3,48), dlatego zmienną potraktowano jako ciągłą i analizowano w liniowym modelu mieszanym. Trafność tego założenia zweryfikowano dodatkowo, szacując model również w wersji porządkowej, w związku z czym stworzono dodatkową zmienną trójkategorialną (odpowiedzi 0-3 stanowiły wartość „brak chęci”, odpowiedzi 4-6 „umiarkowaną chęć”, natomiast odpowiedzi 7-10 „dużą chęć”). Ponadto, dla sprawdzenia rzetelności pomiaru intencji prokreacyjnych, zadawaliśmy też respondentom pytania wg 5-stopniowej skali Likerta dotyczące intencji posiadania dziecka w przyszłości: w najbliższym roku, w ciągu 2-3 lat oraz bez ograniczenia (tj. o ogólną intencję).

Zmienne zainteresowania

Kluczowe zmienne objaśniające dotyczą osobistej wizji przyszłości respondenta. Po zapoznaniu się z instrukcją na temat wyobrażeń realistycznego rozwoju swojej sytuacji życiowej w najbliższych dwóch latach, badani odpowiadali na szereg pytań dotyczących wizji przyszłości. Z przygotowanej listy elementów wskazywali te, które występują w wizji ich przyszłości, jak np. pojawienie się dziecka, zmiana pracy, zmiana pracy partnera/partnerki, przeprowadzka lub remont mieszkania, poprawa lub pogorszenie sytuacji finansowej gospodarstwa domowego. Ponadto, respondenci oceniali cechy swojego wyobrażenia pod względem tego, na ile sprecyzowana jest ich wizja przyszłości, na ile ma szansę się zrealizować i czy budzi raczej pozytywne czy negatywne emocje. Na koniec byli proszeni o opisanie własnymi słowami (w pytaniu otwartym), jakie aspekty swojej wizji uważają za najważniejsze.

Odpowiedzi na pytanie otwarte zostały szczegółowo przeanalizowane. W pierwszej kolejności zliczono częstość występowania słów, tak aby zyskać rozeznanie w tym, jakie tematy czy idee dominowały (wyrazy były sprawdzane do ich form podstawowych, tj. lematów). Zauważyliśmy, że najczęściej pojawiające się terminy dotyczą stabilności/stabilizacji oraz pracy, kariery lub finansów. Słowa „stabilizacja” lub „stabilność” pojawiły się w 62 ze 168 odpowiedzi (30 uczestników nie udzieliło żadnej odpowiedzi), praca – w 52 wypowiedziach, finanse – w 39 odpowiedziach. Inne często pojawiające się słowa to m.in.: partner/partnerka, zdrowie, dziecko, rozwój, rodzina, mieszkanie, zmiana oraz spokój. W celu zweryfikowania rzetelności odpowiedzi zliczyliśmy także frazy dwuwyrazowe – choć warto przy tym zaznaczyć, że duża część odpowiedzi była bardzo krótka, szczątkowa, składająca się nierzadko z jednego wyrazu lub jednowyrazowych fraz wymienianych po przecinku. W tym wypadku najczęstsze były wypowiedzi „stabilność finansowa” (16 wystąpień) oraz „zmiana pracy” (11 wystąpień).

Ze względu na szczątkowy i hasłowy charakter odpowiedzi wielu ankietowanych, zdecydowaliśmy się wyodrębnić w nich dwie stosunkowo pojemne kategorie tematyczne: 1. potrzeba stabilizacji życiowej oraz 2. aspiracyjność. Do pierwszej kategorii przypisywane były odpowiedzi, które posiadały słowa związane ze stabilizacją, ale także np. wyrażenia „znalezienie pracy” czy wyrażające nadzieję na poprawę zdrowia lub ukończenie studiów. Chodziło o takie wypowiedzi, które wyrażały potrzebę stabilizacji życiowej, czyli umożliwiające wnioskowanie, że respondentowi przeszkadzają pewne problemy czy aspekty jego życia i liczy na ich poprawę, na zmiany na lepsze. Cecha aspiracyjności przypisywana była zaś tym wypowiedziom, które wyrażały chęć osiągnięcia konkretnych celów życiowych lub pragnienie, by zaszły konkretne pozytywne zmiany, rozwój w konkretnych obszarach, który interpretowaliśmy jako możliwy do wyobrażenia, gdy został osiągnięty wystarczający zakres stabilizacji. Przykładowo, aspiracyjność przypisywana była wypowiedziom o awansie w pracy, założeniu własnej działalności gospodarczej, kupnie domu, rozwoju zawodowym lub osobistym. W przypadku niektórych, granicznie krótkich odpowiedzi, możliwe było wspomaganie się przy kategoryzacji elementami wizji przyszłości zaznaczonymi przez respondenta w kafeteryjnym pytaniu zamkniętym wielokrotnego wyboru (np. wyrażenie obawy o utratę pracy lub pogorszenie sytuacji finansowej gospodarstwa domowego w połączeniu z wypowiedzią, w której respondent wyraża pragnienie znalezienia lepszej pracy może świadczyć o potrzebie stabilizacji). Elementy wypowiedzi związane z dziećmi, rodziną czy związkiem nie były brane pod uwagę przy kategoryzacji, by nie tworzyć sztucznego związku ze zmienną objaśnianą.

Kategorie aspiracyjności i potrzeby stabilizacji nie są ściśle rozłączne, a czasem podobne słowa mogą być bardzo dwuznaczne przy tak zarysowanych obszarach tematycznych (szczególnie te związane z pracą i zarobkami).

Dlatego kategoryzacji dokonywały niezależnie od siebie trzy osoby. Troje członków zespołu badawczego niezależnie przeczytało wszystkie odpowiedzi, aby zaproponować wstępne kodowanie, a następnie porównało i przedyskutowało swoje kodowania, rozstrzygając rozbieżności w drodze dyskusji i doprecyzowując schemat kodowania. Proces ten powtarzano aż do ustalenia wspólnego schematu kodowego. Pozostałe odpowiedzi zakodowano zgodnie z uzgodnioną ramą, a przypadki niejednoznaczne omawiano wspólnie do osiągnięcia konsensusu (Braun, Clarke, 2006).

Do analizy związku z intencjami prokreacyjnymi wybraliśmy trzy główne i dwa dodatkowe aspekty wyobrażeń przyszłości do analizy:

- a) Aspiracyjność wizji przyszłości.
- b) Potrzeba stabilizacji wyrażana w opisie wizji przyszłości.
- c) Poczucie podobieństwa wizji przyszłości respondenta i partnera/partnerki respondenta.
- d) Przewidywania co do zmian sytuacji gospodarczej w kraju.
- e) Przewidywania co do zmian sytuacji politycznej w kraju.

Po pierwsze, nadaliśmy prymat (a) aspiracyjności i (b) potrzebie stabilizacji, którą respondenci wyrażali opisując swoją wizję przyszłości w pytaniu otwartym. Jest to metodologicznie najciekawsze, bowiem można uznać, że w ten sposób wydobyliśmy najbardziej indywidualne, niezaburzone i nieindukowane przez badacza aspekty, ku którym swobodnie kierowały się myśli i wyobrażenia osób badanych. Istotną cechą informacji pochodzących z pytania otwartego było to, że część osób nie udzieliła żadnej odpowiedzi w tym pytaniu, przy czym brak dotyczył z konieczności jednocześnie obu aspektów – te same osoby nie odpowiadały ani w zakresie aspiracji, ani potrzeby stabilizacji. Takich respondentów było 15,2 proc. (30 ze 198). Aby uwzględnić tę informację bez utraty obserwacji, zastosowano metodę wskaźnika braku danych. Utworzono dwa osobne wskaźniki zero-jedynkowe: jeden oznaczający obecność aspiracyjnego aspektu wizji w odpowiedzi (1 = obecne, 0 = nieobecne), drugi dotyczący obecności potrzeby stabilizacji, oraz jeden wspólny wskaźnik oznaczający brak odpowiedzi na pytanie otwarte. Przy takim kodowaniu kategorią odniesienia, względem której interpretuje się wszystkie trzy wskaźniki, są osoby, które udzieliły odpowiedzi, lecz nie wyraziły w niej ani aspiracji, ani potrzeby stabilizacji.

Po drugie, ze względu na dostęp do odpowiedzi obojga członków gospodarstwa domowego, atrakcyjne było zbadanie relacyjnego aspektu oddziaływania narracji o przyszłości na intencje prokreacyjne – stąd uwzględnienie (c) subiektywnego poczucia podobieństwa własnej wizji przyszłości do wizji partnera. Podobieństwo to było badane na 5-stopniowej skali Likerta, którą skondensowaliśmy do trzech kategorii: wizja niepodobna, wizja umiarkowanie podobna lub brak przekonania co do podobieństwa, wizja podobna. Ocena podobieństwa wizji partnera była stosunkowo zróżnicowana. Wobec

liniowego związku tej cechy ze zmienną zależną (potwierdzonego kontrastem wielomianowym) wprowadzono tę zmienną do modeli jako predyktor ciągły.

Według nas, te trzy kategorie wyznaczają kompleksową strukturę obejmującą najważniejsze opisywane w badaniach czynniki decyzji prokreacyjnych. Subiektywne poczucie podobieństwa wizji własnej i partnera jest fundamentalne dla decyzji podejmowanych w parach o doniosłych i długofalowych konsekwencjach dla obojga partnerów. Potrzeba stabilizacji odnosi się do wszystkich identyfikowanych przez respondentów braków w podstawowych wymiarach ich osobistego bądź wspólnego funkcjonowania – zabezpieczenia finansowego, mieszkaniowego, minimalnej stabilizacji pozycji na rynku pracy. Wymiar aspiracji odnieśliśmy do wszystkich elementów wizji wskazujących na potrzeby wyższego rzędu, które identyfikować mogą osoby pozbawione podstaw do niepokoju o najbardziej fundamentalne warunki bytu.

Oba pytania dotyczące aspektów wizji przyszłości związanych z makrootoczeniem – o zmiany gospodarcze i polityczne – miały dostępne odpowiedzi w standardowej 5-stopniowej skali Likerta, uszeregowane od „Sytuacja polityczna/gospodarcza zdecydowanie się pogorszy” do „Sytuacja polityczna/gospodarcza zdecydowanie się polepszy” (w najbliższych 2-3 latach, tak jak głosiła instrukcja wstępna do pytań o wizję przyszłości).

Zebrałiśmy także informacje na temat emocji, które budzi w respondencie wyobrażenie jego przyszłości, a także konkretności wizji. Niestety, cechowały się bardzo niewielkim różnicowaniem – prawie wszyscy wyobrażali sobie raczej pozytywną i relatywnie konkretną wizję rozwoju wydarzeń w swoim życiu w kolejnych 2-3 latach. Ponadto, nie korelowały w żaden istotny sposób z chęcią posiadania dziecka, a zatem zmienne te nie mogą mieć znaczenia dla intencji prokreacyjnych w naszym badaniu. W związku z tym nie zostały włączone do modelu.

Zmienne kontrolne

Wśród zmiennych kontrolnych uwzględniono płeć, wiek (wyśrodkowany; w modelach uwzględniono także jego człon kwadratowy ze względu na krzywoliniowy związek ze zmienną zależną), subiektywny status materialny (skala 4-stopniowa: od „Stać mnie na zaspokojenie tylko podstawowych potrzeb” do „Stać mnie na wszystko i dodatkowo mogę zaoszczędzić”), status związku (skala 4-stopniowa: od związku nieformalnego, przez nieformalny z chęcią zawarcia małżeństwa, narzeczeństwo, po małżeństwo), liczbę wspólnych dzieci oraz wykształcenie (skala 2-stopniowa: wyższe wykształcenie i brak wyższego wykształcenia – podział ten wynika z relatywnie niewielkiej liczby osób w próbie bez wyższego wykształcenia). Subiektywny status materialny

jako przybliżenie sytuacji ekonomicznej gospodarstwa domowego użyto jako predyktor ciągły (związek liniowy potwierdzony testem wielomianowym: trend liniowy istotny, człony wyższych rzędów nieistotne). Wykształcenie zachowano jako standardową kontrolę statusu społeczno-ekonomicznego, jego usunięcie testowano testem ilorazu wiarygodności ($p = 0,10$), który nie wykazał pogorszenia dopasowania, lecz zmienną zachowano dla kompletności modelu.

Tabela 1. Charakterystyka próby – statystyki opisowe zmiennych
(N = 198 osób, 99 par)

Zmienna	Mężczyźni (n = 99)	Kobiety (n = 99)	Ogółem (N = 198)
Zmienne ciągłe – średnia (odchylenie standardowe)			
Chęć posiadania dziecka (skala 0-10)	4,97 (3,37)	4,78 (3,6)	4,87 (3,48)
Wiek (lata)	31,16 (8,52)	28,91 (6,64)	30,04 (7,7)
Status materialny (skala 1-4)	2,62 (0,92)	2,66 (0,92)	2,64 (0,92)
Liczba wspólnych dzieci	–	–	0,31 (0,65)
Poczucie podobieństwa wizji (skala 0-2)	1,65 (0,63)	1,64 (0,65)	1,64 (0,64)
Wizja zmian politycznych (skala 1-5)	2,77	2,69 (0,80)	2,73 (0,93)
Wizja zmian gospodarczych (skala 1-5)	2,87 (1,01)	2,68 (0,86)	2,77 (0,94)
Zmienne kategoryjne – liczebność (proc.)			
Wykształcenie			
Wyższe	73 (73,74)	90 (90,91)	163 (82,32)
Poniżej wyższego	26 (26,26)	9 (9,09)	35 (17,68)
Status związku			
Nieformalny	33 (33,33)	29 (29,29)	62 (31,31)
Nieformalny – planuje ślub	21 (21,21)	26 (26,26)	47 (23,74)
Zaręczeni	13 (13,13)	12 (12,12)	25 (12,63)
Małżeństwo	32 (32,32)	32 (32,32)	64 (32,32)
Obecność aspiracji	43 (43,43)	45 (45,45)	88 (44,44)
Potrzeba stabilizacji	31 (31,31)	37 (37,37)	68 (34,34)
Brak odpowiedzi (pytanie o wizję)	19 (19,19)	12 (12,12)	31 (15,7)

Uwaga: dla zmiennych ciągłych podano średnie (odchylenia standardowe), dla zmiennych kategoryjnych liczebności (odsetki).

Źródło: opracowanie własne PIE.

Strategia analityczna

Dane mają strukturę zagnieżdżoną: poszczególne osoby są zagnieżdżone w parach. Taka struktura narusza jedno z założeń klasycznej regresji liniowej: założenie o niezależności obserwacji. Odpowiedzi dwojga partnerów nie są bowiem od siebie niezależne – osoby w związku dzielą wspólne doświadczenia i sytuację życiową oraz często mają zbliżone postawy, więc chęć posiadania dziecka jednego partnera jest powiązana z chęcią u drugiego członka gospodarstwa domowego.

Aby prawidłowo uwzględnić tę zależność, zastosowano liniowy model z efektami mieszanymi (nazywany również modelem wielopoziomowym lub hierarchicznym). Model taki uwzględnia dwa rodzaje efektów. Efekty stałe (*fixed effects*) to uśrednione dla całej próby związku predyktorów ze zmienną zależną. Efekt losowy (*random effect*) modeluje natomiast zróżnicowanie między parami. Konkretnie wprowadzono losowy wyraz wolny na poziomie pary: model dopuszcza, że każda para ma własny „poziom wyjściowy” chęci posiadania dziecka, wokół którego wahają się odpowiedzi obojga partnerów. Dzięki temu model wprost oddaje fakt, że część zmienności intencji prokreacyjnych leży „między parami” (niektóre pary jako całość bardziej chcą dziecka, inne mniej), a część „wewnątrz par” (różnica między partnerami w obrębie jednej pary), i przypisuje błędy standardowe adekwatnie do tej struktury.

Z uwagi na zagnieżdżenie respondentów w parach zastosowano model współzależności aktora i partnera, używany przy analizie par obserwacji, który pozwala rozdzielić dwa rodzaje związków: efekt aktora i partnera (Kenny, Kashy, Cook, 2006). Efekt aktora to związek własnych cech danej osoby z jej własnym wynikiem, czyli w tym badaniu związek własnej wizji przyszłości z własną chęcią posiadania dziecka. Efekt partnera to związek cech partnera respondenta z zależnościami obserwowanymi u samego respondenta. Rozdzielenie tych dwóch efektów pozwala odpowiedzieć nie tylko na pytanie, czy własna wizja przyszłości wiąże się z chęcią posiadania dziecka, lecz także czy wizja partnera ma w tym swój niezależny udział. Zmienne partnera utworzono przypisując każdej osobie wartości badanych charakterystyk drugiej osoby w jej parze.

Modele szacowano dwiema pokrewnymi metodami, stosowanymi do różnych celów. Do porównywania modeli zagnieżdżonych, różniących się zestawem

efektów stałych (np. do sprawdzenia, czy dodanie bloku predyktorów poprawia dopasowanie), użyto metody największej wiarygodności (*maximum likelihood* – ML). Jest to konieczne, ponieważ test ilorazu wiarygodności porównujący efekty stałe dwóch modeli jest poprawny jedynie wtedy, gdy oba oszacowano metodą ML. Natomiast ostateczne oszacowania uzyskano metodą ograniczonej największej wiarygodności (*restricted maximum likelihood* – REML), która dostarcza mniej obciążonych oszacowań wariancji w próbach o umiarkowanej liczebności. Tam, gdzie w tekście podano ostateczne współczynniki modelu, pochodzą one z estymacji REML, zaś testy porównujące modele opierają się na estymacji ML.

Model budowano sekwencyjnie. W pierwszym kroku oszacowano model zawierający wyłącznie zmienne kontrolne (M1). W drugim dodano cztery aspekty wizji przyszłości jako efekty aktora (M2a), czyli aspiracyjność, potrzebę stabilizacji, brak wizji oraz podobieństwo do wizji partnera. Ten model stanowi model główny niniejszego badania. W ramach analizy eksploracyjnej sprawdzono, czy aspekty wizji przyszłości dotyczące otoczenia makrospołecznego – wizja zmian politycznych i gospodarczych w kraju – wnoszą coś ponad cztery aspekty wizji osobistej i relacyjnej (M2b). W trzecim kroku uzupełniono model M2a o efekty partnera dla tych samych czterech aspektów wizji przyszłości, tworząc pełny model współzależności aktora i partnera (M3). Na każdym etapie poprawę dopasowania oceniano testem ilorazu wiarygodności, który porównuje dwa zagnieżdżone modele i wskazuje, czy model bogatszy dopasowuje się do danych istotnie lepiej niż uboższy. Dodatkowo posłużono się dwoma kryteriami informacyjnymi – kryterium informacyjnym Akaikego (AIC) oraz bayesowskim kryterium informacyjnym (BIC).

Współzależność w parze i uzasadnienie modelu wielopoziomowego

Analizę rozpoczęto od oceny stopnia, w jakim chęć posiadania dziecka grupuje się na poziomie pary. Współczynnik korelacji wewnątrzklasowej w modelu finalnym wyniósł 0,65 (95 proc. przedział ufności [0,53; 0,76]), co oznacza, że około dwie trzecie zmienności chęci posiadania dziecka niewyjaśnionej przez predyktory przypada na poziom pary. Partnerzy są zatem pod względem chęci posiadania dziecka znacznie bardziej do siebie podobni niż osoby dobrane losowo. Tak silne grupowanie jednoznacznie uzasadnia zastosowanie modelu wielopoziomowego – analiza ignorująca strukturę diadyczną byłaby w tym przypadku nieadekwatna.

Charakterystyka braków danych

Odpowiedzi na pytanie otwarte o aspiracje i potrzebę stabilizacji nie udzieliło 31 osób (15,7 proc. próby analitycznej). Osoby, które nie odpowiedziały różniły się systematycznie od odpowiadających: charakteryzowały się wyższym statusem materialnym (regresja logistyczna: $b = 0,72$; $p = 0,003$) oraz niższą deklarowaną chęcią posiadania dziecka. Wzorzec ten wskazuje, że braki nie są całkowicie losowe (nie są czystym szumem), lecz wiążą się z obserwowanymi cechami osób. Jest to obraz zgodny z mechanizmem braków losowych warunkowo, a nie całkowicie losowych. Ustalenie to uzasadnia zarówno zastosowanie metody wskaźnika braku (brak odpowiedzi niesie informację), jak i wielokrotnej imputacji (której założenia odpowiadają temu mechanizmowi).

Model główny: efekty aktora (M2a)

Dodanie czterech aspektów wizji przyszłości istotnie poprawiło dopasowanie modelu względem modelu zawierającego wyłącznie zmienne kontrolne (test ilorazu wiarygodności: $\chi^2(4) = 30,82$; $p < 0,001$). W modelu finalnym wszystkie cztery efekty aktora okazały się istotne statystycznie (model M2a w tabeli 2).

Poczucie podobieństwa własnej wizji przyszłości do wizji partnera wiązało się dodatnio z chęcią posiadania dziecka ($b = 0,59$; 95-procentowe przedziały ufności: $[0,02; 1,15]$; $p = 0,042$). Każdy wzrost o jedną jednostkę na skali podobieństwa własnej wizji do wizji partnera wiąże się ze wzrostem chęci posiadania dziecka o ok. 0,59 pkt. na 10-punktowej skali. Obecność aspiracji w wizji przyszłości również wiązała się dodatnio z chęcią posiadania dziecka ($b = 0,94$; 95-procentowe przedziały ufności: $[0,19; 1,69]$; $p = 0,014$). Osoby, w których wizji przyszłości pojawiły się aspiracje, deklarują chęć posiadania dziecka średnio o ok. 0,94 pkt. wyższą niż osoby z kategorii odniesienia. Potrzeba stabilizacji wiązała się natomiast ujemnie ($b = -0,99$; 95-procentowe przedziały ufności: $[-1,78; -0,20]$; $p = 0,014$): osoby, których wizja przyszłości koncentrowała się na potrzebie ustabilizowania własnej sytuacji, deklarują chęć posiadania dziecka średnio o ok. 0,99 pkt. niższą niż respondenci niewyrażający takiej potrzeby w swobodnym opisie wizji swojej przyszłości. Struktura efektów jest zatem niemal symetryczna: obecność aspiracji podnosi chęć posiadania dziecka o około 1 pkt. na 10-punktowej skali, a potrzeba stabilizacji obniża ją o zbliżoną wartość. Wspólny wskaźnik braku odpowiedzi wiązał się ujemnie z chęcią posiadania dziecka ($b = -1,29$; 95-procentowe przedziały ufności: $[-2,32; -0,26]$; $p = 0,014$), co jest spójne z ustaleniem, że osoby nieodpowiadające deklarowały niższą chęć posiadania dziecka.

Spośród zmiennych kontrolnych istotne pozostawały: status materialny ($b = 0,44$; $p = 0,028$) i status związku ($b = 0,71$; $p = 0,003$), oba wiążące się dodatnio z chęcią posiadania dziecka; kwadrat wieku ($b = -0,005$; $p = 0,011$), którego ujemny znak wskazuje na zależność w kształcie odwróconego U (chęć posiadania dziecka rośnie z wiekiem tylko do pewnego punktu, a następnie maleje); oraz liczba wspólnych dzieci ($b = -1,54$; $p = 0,003$), wiążąca się ujemnie z chęcią posiadania kolejnego dziecka.

Efekty partnera (M3)

Rozszerzenie modelu o efekty partnera (pełny model współzależności aktora i partnera, M3) poprawiało dopasowanie jedynie w stopniu granicznym i nieistotnym na poziomie 0,05 ($\chi^2(4) = 7,58$; $p = 0,108$). Bayesowskie kryterium informacyjne wskazywało na model bez efektów partnera (BIC 1002,3 wobec 1015,9), co przemawia za przyjęciem modelu z samymi efektami aktora (M2a) jako modelu głównego. Tylko efekt aspiracji w wizji partnera osiągnął istotność ($b = 0,81$; $p = 0,062$), pozostałe zaś (podobieństwa, potrzeby stabilizacji i wskaźnika braku) były nieistotne, a dwa ostatnie bliskie zeru. Efekty partnera należy zatem uznać za słabe i nieustalone. Istotne jest przy tym, że dodanie efektów partnera nie osłabiło efektów aktora (część z nich wręcz wzmocniło), co potwierdza, że efekty aktora nie są artefaktem pominięcia wizji partnera.

Kontrola wielokrotnego testowania

Po zastosowaniu korekty Holma do czterech efektów aktora znalazły się one na granicy istotności łącznej. Przy estymacji REML (model finalny, M2a) skorygowane wartości p wynoszą około 0,055, a więc rodzina czterech efektów znajduje się minimalnie ponad przyjętym progiem istotności 0,05; przy estymacji ML skorygowane p wynoszą około 0,043, a więc korektę spełniają. Każdy z czterech efektów pozostaje istotny przed korektą ($p < 0,05$). Wynik korekty jest zatem graniczny i wrażliwy na metodę estymacji, co nakazuje pewną ostrożność interpretacyjną – przy czym najstabszym ogniwem jest poczucie podobieństwa wizji (najwyższa wartość p), a najpewniejszym potrzeba stabilizacji.

Wizja otoczenia makrospołecznego jako analiza eksploracyjna (M2b)

W ramach analizy eksploracyjnej sprawdzono, znaczenie przewidywać co do zmian politycznych i gospodarczych (model M2b w tabeli 2). Analizy te miały charakter poszukiwawczy i nie były objęte korektą na wielokrotne testowanie. Dla obu zmiennych sprawdzono najpierw formę funkcyjną (porównując testem ilorazu wiarygodności specyfikację kategoryjną i liniową). W obu przypadkach wersja liniowa okazała się wystarczająca, dlatego wprowadzono je jako zmienne ciągłe.

Jako blok dwie zmienne opisujące makrootoczenie poprawiały dopasowanie względem modelu z czterema aspektami jedynie w stopniu granicznym i nieistotnym ($\chi^2(2) = 5,85$; $p = 0,063$), a bayesowskie kryterium informacyjne wskazywało na model bez nich (BIC 1002,3 wobec 1007,3. Kryterium AIC nieznacznie faworyzowało model z efektami makrootoczenia: 954,7 wobec 956,3). Podsumowując, z dwóch względów: braku istotnej poprawy dopasowania oraz wskazania kryterium BIC, jako model główny utrzymano specyfikację z czterema aspektami wizji, a wizję otoczenia makrospołecznego potraktowano jako rozszerzenie eksploracyjne.

W obrębie tego rozszerzenia wizja zmian gospodarczych nie wiązała się istotnie z chęcią posiadania dziecka w żadnej specyfikacji ($b = -0,13$; $p = 0,485$). Odmienne zachowywała się wizja przyszłości sceny politycznej: jej związek z chęcią posiadania dziecka był dodatni i istotny ($b = 0,42$; 95-procentowe przedziały ufności: $[0,06; 0,79]$; $p = 0,024$), tj. im bardziej respondent deklarował, że spodziewa się raczej poprawy niż pogorszenia sytuacji politycznej, tym większą miał chęć posiadania dziecka w przyszłości.

Tabela 2. Liniowe modele mieszane chęci posiadania dziecka (mierzonej na skali 1-10): model z samymi zmiennymi kontrolnymi (M1), model z efektami aktora (M2a, model główny), model z efektami partnera (M3) i model z efektami aktora oraz makrootoczenia (M2b)

Predyktor	M1	M2a	M3	M2b
Zmienne kontrolne				
Płeć (kobieta)	-0,00 (0,29)	-0,12 (0,27)	-0,08 (0,27)	-0,14 (0,28)
Wykształcenie	-0,93* (0,51)	-0,54 (0,49)	-0,72 (0,49)	-0,50 (0,50)
Status materialny	0,40* (0,21)	0,44** (0,19)	0,42** (0,19)	0,44 (0,20)**
Wiek (wyśrodk.)	0,09* (0,05)	0,08* (0,04)	0,08* (0,04)	0,07 (0,05)
Wiek (wyśrodk.) – podniesiony do kwadratu	-0,005*** (0,002)	-0,005*** (0,002)	-0,004** (0,002)	-0,005 (0,002)***
Status związku	0,75*** (0,25)	0,71*** (0,23)	0,62*** (0,23)	0,72 (0,24)***
Liczba wspólnych dzieci	-1,73*** (0,55)	-1,54*** (0,51)	-1,39*** (0,50)	-1,52 (0,52)***
Aspekty wizji – efekty aktora				
Podobieństwo wizji	–	0,58** (0,28)	0,78** (0,32)	0,66 (0,29)**
Aspiracje (obecne)	–	0,94** (0,37)	1,34*** (0,43)	0,91 (0,38)**
Potrzeba stabilizacji	–	-0,99** (0,39)	-1,21*** (0,46)	-0,94 (0,40)***
Wskaźnik braku	–	-1,29** (0,51)	-1,41** (0,66)	-1,37 (0,52)**
Aspekty wizji – efekty partnera				
Podobieństwo wizji (P)	–	–	0,46 (0,32)	–
Aspiracje – obecne (P)	–	–	0,81* (0,43)	–
Potrzeba stabilizacji (P)	–	–	-0,36 (0,45)	–
Wskaźnik braku (P)	–	–	-0,06 (0,65)	–
Aspekty wizji – makrootoczenie				
Poprawa sytuacji politycznej w kraju	–	–	–	0,42 (0,19)**
Poprawa sytuacji gospodarczej w kraju	–	–	–	-0,13 (0,19)
Efekty losowe / dopasowanie				
Wariancja: para	6,74	5,56	5,29	5,57
Wariancja: reszta	3,30	2,89	2,80	2,76
AIC	979,1	956,3	956,7	954,7
BIC	1012,0	1002,3	1015,9	1007,3

Uwaga: w komórkach podano współczynniki, w nawiasach błędy standardowe. Estymacja metodą największej wiarygodności (ML), aby umożliwić porównanie modeli (test ilorazu wiarygodności, AIC, BIC). (P) oznacza efekt partnera. Oznaczenia istotności: * p < 0,1; ** p < 0,05; *** p < 0,01.

Źródło: opracowanie własne PIE.

Analizy odporności

Przeprowadzono szereg analiz odporności (*robustness checks*). Zastosowano pięć takich analiz.

1. Model przeszacowano z odpornymi (klastrowymi) błędami standardowymi. Standardowe błędy modelu opierają się na założeniach co do struktury wariancji reszt, odporne błędy standardowe pozostają rzetelne nawet wtedy, gdy założenia te są częściowo naruszone, a wersja klastrowa dodatkowo dopuszcza dowolną korelację obserwacji w obrębie pary.
2. Zastosowano bootstrap klastrowy – procedurę, w której z danych wielokrotnie (tu: 1000 razy) losuje się ze zwracaniem całe pary, za każdym razem ponownie szacując model, a rozkład uzyskanych oszacowań służy do wyznaczenia błędów standardowych i przedziałów ufności. Bootstrap nie opiera się na założeniu o normalności rozkładu oszacowań i jest szczególnie użyteczny w próbach o umiarkowanej liczebności. Losowanie całych par zachowuje przy tym diadyczną strukturę danych. Metoda ta stanowi też sprawdzian wpływu pojedynczych par – gdyby wynik zależał od jednej nietypowej pary, oszacowania byłyby niestabilne między losowaniami.
3. Oszacowano wielopoziomowy porządkowy model logitowy na zmiennej zależnej potraktowanej jako uporządkowane kategorie zamiast zmiennej ciągłej. Zmienna objaśniana wyrażająca chęć posiadania dziecka przyjęta na potrzeby tego modelu wartości 0-2, które wyrażają odpowiednio wartości zmiennej objaśnianej (chęci posiadania dziecka w najbliższej przyszłości) na poziomie 0-3, 4-6 oraz 7-10. Zbieżność wyników tego modelu oraz modeli wcześniej oszacowanych pozwala potwierdzić, że potraktowanie chęci posiadania dziecka jako zmiennej ciągłej nie zniekształca wniosków.
4. Model przeszacowano wyłącznie na osobach, które udzieliły odpowiedzi na pytanie otwarte (z pominięciem wskaźnika braku), co izoluje efekty wizji od sposobu obśłużenia braków.
5. Przeprowadzono wielokrotną imputację równaniami łańcuchowymi (*multiple imputation by chained equations*). Polega ona na wielokrotnym „uzupełnieniu” brakujących wartości wartościami wygenerowanymi na podstawie modelu wykorzystującego pozostałe zmienne. Utworzono 20 kompletnych zbiorów danych, w każdym osobno oszacowano model, a wyniki połączono zgodnie z regułami Rubina (Rubin, 1987), które uwzględniają zarówno niepewność wewnątrz każdego zbioru, jak i zmienność między zbiorami wynikającą z niepewności co do wartości brakujących. Metoda ta dostarcza poprawnych oszacowań przy założeniu, że braki są losowe warunkowo.

Efekty aktora okazały się w większości stabilne w analizach odporności, choć nie w jednakowym stopniu (por. tabela 3).

Tabela 3. Odporność efektów aktora aspektów wizji przetestowana w sześciu specyfikacjach

Specyfikacja	Podobieństwo	Aspiracje	Stabilizacja	Wskaźnik braku
Model główny (REML)	0,59**	0,94**	-0,99**	-1,29**
Odporne błędy std.	0,58**	0,94***	-0,99**	-1,29**
Bootstrap klastrowy	0,58**	0,94***	-0,99**	-1,29**
Tylko odpowiadający	0,45	0,98***	-1,26***	–
Imputacja wielokrotna	0,71**	0,20	-1,34***	–
Porządkowy model logitowy (OR)	2,03*	5,07***	0,30*	0,40

Uwaga: dla pięciu pierwszych wierszy podano współczynniki niestandardyzowane; dla modelu porządkowego – ilorazy szans (OR). Kreska (–) oznacza, że danego parametru nie szacowano w tej specyfikacji (wskaźnik braku nie występuje w analizie na osobach odpowiadających ani w modelu imputacyjnym). * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$

Źródło: opracowanie własne PIE.

Potrzeba stabilizacji była istotna we wszystkich bez wyjątku specyfikacjach: przy odpornych błędach standardowych ($p = 0,032$), w bootstrapie klastrowym ($p = 0,038$), w modelu porządkowym (iloraz szans 0,30; $p = 0,029$), w analizie ograniczonej do osób odpowiadających ($b = -1,26$; $p = 0,001$) oraz w wielokrotnej imputacji ($b = -1,34$; $p = 0,001$). Jest to najpewniejszy z uzyskanych efektów – w analizie na osobach odpowiadających oraz w imputacji był on wręcz najsilniejszy ze wszystkich.

Efekt aspiracji był silny i istotny w modelu głównym oraz w większości analiz odporności (odporne błędy $p = 0,004$; bootstrap $p = 0,010$; model porządkowy – iloraz szans 5,07; $p = 0,004$; osoby odpowiadające $p = 0,009$), nie utrzymał się jednak w wielokrotnej imputacji ($b = 0,20$; $p = 0,631$). Rozbieżność ta ma zrozumiałe źródło i jest interpretacyjnie istotna. W metodzie wskaźnika braku efekt aspiracji szacowany jest w istocie wśród osób, które faktycznie wyraziły aspiracje w odpowiedzi. W imputacji natomiast 31 osobom nieodpowiadającym (które, jak zidentyfikowano, cechują się niższym poziomem intencji prokreacyjnych) doszacowuje się kategorie aspiracji i stabilizacji, a ich niższą chęć posiadania dziecka pochłania głównie kontrast potrzeby stabilizacji, co wzmacnia ten ostatni efekt kosztem efektu aspiracji. Oznacza to, że efekt aspiracji jest cechą osób, które aspiracje zwerbalizowały, i nie ekstrapoluje się w prosty sposób na osoby, które nie udzieliły odpowiedzi. Wynik pozostaje wiarygodny, lecz nakazuje traktować aspiracje jako najmniej pewny spośród trzech głównych efektów wizji.

Poczucie podobieństwa wizji zachowywało znak i wielkość we wszystkich analizach i było istotne w modelach liniowych (odporne błędy $p = 0,021$; bootstrap $p = 0,024$) oraz w wielokrotnej imputacji ($p = 0,012$), ostatecznie jednak do nieistotności w analizie na osobach odpowiadających ($p = 0,138$)

i pozostawało na granicy w modelu porządkowym ($p = 0,090$). Jest to zatem efekt wiarygodny, lecz najmniej stabilny z trzech aspektów treściowych.

Wspólny wskaźnik braku był istotny w modelu głównym, lecz nieistotny w modelu porządkowym. Jako zmienna o charakterze pomocniczym (kontrolująca za nieodpowiadanie) jego chwiejność ma mniejsze znaczenie dla wniosków merytorycznych.

Poprawność założeń modelu oceniono za pomocą standardowych narzędzi diagnostycznych. Współliniowość predyktorów oceniono za pomocą czynnika inflacji wariancji (*variance inflation factor* – VIF). Diagnostyka nie ujawniła poważnych naruszeń założeń modelu. Nie stwierdzono problemu współliniowości – najwyższy czynnik inflacji wariancji wynosił 2,08 (dla wieku), a średni 1,38.

Normalność i jednorodność wariancji reszt oceniono wizualnie. Wykres reszt względem wartości dopasowanych służy do wykrycia niedopasowania formy funkcyjnej (systematyczny wzór wskazywałby na nieuwzględnioną nielineowość) oraz niejednorodności wariancji (tzw. heteroskedastyczności, widocznej jako „lejkowaty” kształt rozrzutu). Wykres reszt względem wartości dopasowanych był wyśrodkowany wokół zera, bez systematycznego wzoru wskazującego na niedopasowanie formy funkcyjnej i bez „lejkowatego” kształtu świadczącego o niejednorodności wariancji. Wykres kwantyl–kwantyl, porównujący rozkład reszt z rozkładem normalnym, służy do oceny normalności – punkty układające się wzdłuż prostej świadczą o zgodności z rozkładem normalnym. Wykres kwantyl–kwantyl wskazywał w przybliżeniu na normalny rozkład reszt, z łagodnymi odchyleniami w skrajnych ogonach, typowymi i nieproblematycznymi.

Dodatkowo formalnie sprawdzono, czy wariancja reszt różni się między kobietami a mężczyznami, szacując model dopuszczający osobne wariancje reszt dla obu płci i porównując go z modelem o jednej wspólnej wariancji. Dopuszczenie osobnych wariancji reszt dla kobiet i mężczyzn istotnie poprawiało dopasowanie ($\chi^2(1) = 4,24$; $p = 0,040$), przy czym wariancja reszt była wyraźnie większa u kobiet niż u mężczyzn (4,55 wobec 1,65). Wskazuje to na pewną niejednorodność wariancji ze względu na płeć. Co jednak kluczowe, w modelu dopuszczającym osobne wariancje wszystkie cztery efekty aktora pozostawały istotne (podobieństwo $p = 0,039$; aspiracje $p = 0,004$; potrzeba stabilizacji $p = 0,017$; wskaźnik braku $p = 0,037$), a zatem niejednorodność ta nie wpływa na wnioski dotyczące efektów wizji.

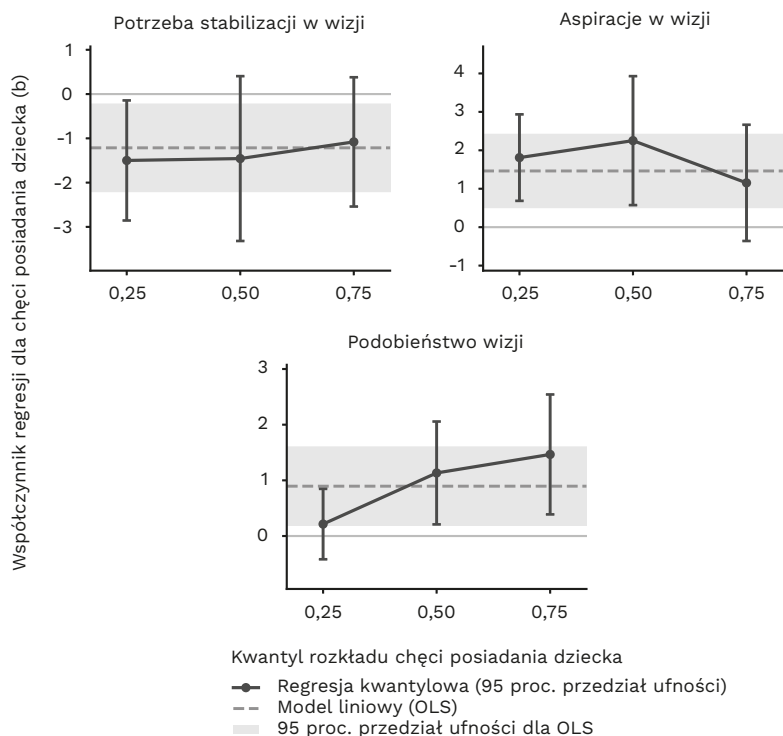
Przetestowano też formalnie odporność zmiennych dotyczących elementy makrootoczenia w wizji przyszłości (gospodarkę i sytuację polityczną). Opisane wyżej efekty tych zmiennych (z modelu M2b) utrzymywały się niemal we wszystkich analizach odporności – przy odpornych błędach standardowych

($p = 0,021$), w bootstrapie ($p = 0,029$), w analizie na osobach odpowiadających ($p = 0,038$), w wielokrotnej imputacji ($p = 0,029$) oraz w = próbie ograniczonej do par bezdzietnych ($p = 0,021$), osłabiając się do granicy istotności jedynie w modelu porządkowym (iloraz szans 1,59; $p = 0,073$). Włączenie zmiennych dotyczących makrootoczenia wizji nie zmieniało przy tym wielkości ani istotności czterech aspektów wizji, które były wcześniej analizowane w modelu M2a i nie wprowadzało współliniowości ($VIF \leq 1,11$ dla obu zmiennych makrospołecznych). Związek wizji przyszłości sceny politycznej z chęcią posiadania dziecka traktujemy zatem jako spójny, lecz eksploracyjny wynik, wymagający potwierdzenia w dalszych badaniach.

Ponadto, aby sprawdzić, czy efekty cech narracji są jednorodne wzdłuż rozkładu chęci posiadania dziecka, oszacowano regresję kwantylową (kwantyle 0,25, 0,50 i 0,75) z błędami standardowymi z bootstrapu klastrowego na poziomie pary (1000 replikacji). Współczynniki aspiracyjności wizji i potrzeby stabilizacji zachowywały znak i zbliżoną wielkość we wszystkich kwantylach (aspiracje: od 1,15 do 2,25; potrzeba stabilizacji: od -1,50 do -1,08, por. infografika 1). Również bezpośredni test różnicy współczynnika między kwantylem 0,75 a 0,25 nie wykazał różnic dla aspiracji (różnica = -0,66; 95-procentowe przedziały ufności: [-2,20; 0,88]) ani dla potrzeby stabilizacji (różnica = 0,42; 95-procentowe przedziały ufności: [-1,38; 2,22]). Odmienne zachowywało się poczucie podobieństwa wizji, którego efekt był istotnie silniejszy w górnym niż w dolnym kwantylu (różnica = 1,25; 95-procentowe przedziały ufności: [0,16; 2,34]; $p = 0,024$; łączny test równości między kwantylami: $F(2, 186) = 3,20$; $p = 0,043$). Sugeruje to, że związek poczucia zgodności wizji z partnerem narasta wraz z poziomem chęci posiadania dziecka, czyli jest najstabszy u osób o niskiej chęci, a najsilniejszy u osób o wysokiej. Wynik ten, uzyskany w analizie eksploracyjnej i oparty na pojedynczym teście o granicznej istotności, traktujemy jednak jako sugestię wymagającą potwierdzenia. Dla aspiracji i potrzeby stabilizacji wyniki są zatem zgodne z założeniem jednorodnego efektu liniowego przyjętym w modelu głównym. W przypadku podobieństwa wizji pojawia się natomiast wskazówka o efekcie zależnym od poziomu chęci posiadania dziecka. Z uwagi na umiarkowaną liczebność próby wyniki te należy traktować ostrożnie i wymagają one potwierdzenia w niezależnej próbie.

Infografika 1 obrazuje wyniki regresji kwantylowej w porównaniu z modelem liniowym. Jedynie efekt podobieństwa wizji wizualnie wskazuje na to, że jest on stabszy u osób z niską chęcią posiadania dziecka, a silniejszy u osób z wysoką. W pozostałych efektach widać raczej równomierne oddziaływanie w każdym kwantylu, tj. brak istotności różnic w sile efektu w różnych kwantylach względem modelu liniowego.

Infografika 1. Aspekty wizji przyszłości oddziałują podobnie na osoby o różnej chęci posiadania dziecka. Współczynniki regresji kwantylowej dla trzech aspektów wizji przyszłości w kwantylach 0,25, 0,50 i 0,75 rozkładu chęci posiadania dziecka

Uwaga: pionowe wąsy oznaczają 95-procentowe przedziały ufności (bootstrap klastrowy na poziomie pary, 1000 replikacji). Przerywana linia i szary pas przedstawiają odpowiednio oszacowanie i 95-procentowy przedział ufności modelu liniowego (OLS). Cienka szara pozioma linia oznacza zero. W praktyce oznacza to, że mniej więcej płaski przebieg punktów wzdłuż osi poziomej wskazuje na zbliżony efekt danej cechy u osób o niskiej, średniej i wysokiej chęci posiadania dziecka.

Źródło: opracowanie własne PIE.

Przeprowadzono dwie analizy wrażliwości. Po pierwsze, zbadano, czy efekty aktora różnią się między kobietami a mężczyznami, wprowadzając do modelu interakcje płci z każdym z aspektów wizji i testując je łącznie. Test łączny (a nie pojedyncze interakcje) jest tu właściwym narzędziem, ponieważ pojedyncze interakcje przy tej liczbie próby mają niską moc, a testowanie ich z osobna zwiększałoby ryzyko wyniku przypadkowego. Po drugie, model powtórzono w próbie ograniczonej do par bezdzietnych, w której chęć posiadania dziecka odnosi się jednoznacznie do intencji posiadania pierwszego dziecka. Pozwala to sprawdzić, czy wzorzec zależności jest specyficzny dla decyzji o pierwszym dziecku, czy też odzwierciedla mieszaninę decyzji o pierwszym i kolejnym dziecku.

Efekty aktora nie różniły się istotnie między kobietami a mężczyznami: łączny test interakcji wszystkich aspektów wizji z płcią był nieistotny ($\chi^2(4) = 5,81$; $p = 0,214$), a żadna z pojedynczych interakcji nie osiągnęła nominalnej istotności. Wskazuje to, przy zastrzeżeniu ograniczonej mocy do wykrywania interakcji przy tej liczebności, na brak dowodów różnic płciowych oraz na wspólny dla obojga partnerów wzorzec zależności.

W próbie ograniczonej do par bezdzietnych (78 par, 156 osób), w której chęć posiadania dziecka odnosi się do intencji posiadania pierwszego dziecka, główny wzorzec został potwierdzony: potrzeba stabilizacji ($b = -1,03$; $p = 0,021$), aspiracje ($b = 0,87$; $p = 0,038$) oraz wskaźnik braku ($b = -1,56$; $p = 0,011$) pozostały istotne, a poczucie podobieństwa wizji znajdowało się na granicy istotności ($b = 0,58$; $p = 0,079$). Kwadrat wieku był w próbie ograniczonej do par bezdzietnych wyraźnie silniejszy niż w próbie pełnej ($b = -0,018$; $p = 0,001$), co jest spójne z ostrzejszą krzywoliniową zależnością od wieku przy decyzji o pierwszym dziecku. Współczynnik korelacji wewnątrzklasowej wyniósł 0,59.

Celem badania było sprawdzenie, czy aspekty wizji własnej przyszłości, traktowane jako cechy narracji, na podstawie której para podejmuje decyzje prokreacyjne wiążą się z intencją posiadania dziecka u osób pozostających w związkach. Pozyskano dane o diadycznej strukturze, które zebrano korzystając z innowacyjnej metodologii opartej na narracyjnej teorii decyzji. Pozwala ona sformułować nie tylko hipotezy w obszarze decyzji o posiadaniu dziecka, lecz, szerzej, wskazuje na innowacje w obszarze metod badań czynników wpływających na te intencje. Uzyskane wyniki zdają się wspierać narracyjne ujęcie decyzji prokreacyjnych.

Wszystkie cztery analizowane aspekty wizji istotnie wiązały się z chęcią posiadania dziecka. **Silniejsze poczucie podobieństwa wizji przyszłości partnera do własnej wizji respondenta oraz aspiracyjny charakter wizji respondenta wiązały się z większą chęcią posiadania dziecka, natomiast wyrażana w wizji przyszłości potrzeba stabilizacji życiowej – z mniejszą chęcią posiadania dziecka w bliskiej przyszłości.** Efekty te okazały się wysoce odporne: utrzymywały się niezależnie od metody szacowania błędów, operacjonalizacji zmiennej zależnej i sposobu obsługi braków. W interpretacji w ramach teorii narracyjnej można powiedzieć, że narracja skupiona na stabilizacji sygnalizuje raczej poczucie niepewności co do przyszłości, zamiast tę niepewność redukować. Tym samym generuje ona przekonanie, że tak znacząca i nieodwracalna decyzja o posiadaniu dziecku może być raczej źródłem dodatkowej niepewności – istotną zmianą w życiu zamiast jego stabilizacją czy realizacją zaplanowanych celów (jak w wizji o aspiracyjnym charakterze). Osoby, których wizja przyszłości koncentruje się na konieczności uprzedniego ustabilizowania własnej sytuacji, zdają się odczytywać obecny moment jako nieodpowiedni i przesuwają decyzję o posiadaniu dziecku na później, co przekłada się na niższą chęć prokreacyjną obecnie. Wynik ten jest spójny ze zjawiskiem odkładania decyzji o posiadaniu dziecka na „właściwy czas” – taki, w którym niepewność co do własnej przyszłości będzie mniejsza. Co istotne, efekt utrzymywał się po kontroli subiektywnego statusu materialnego, co sugeruje, że potrzeba stabilizacji nie jest wyłącznie kwestią zasobów ekonomicznych, lecz obejmuje szerszy, psychologiczny wymiar poczucia uporządkowania życia.

Przeciwnie działa natomiast narracja z aspektami aspiracyjnymi: osoby formułujące cele i plany związane z rozwojem osobistym i życiowym częściej włączają w nie rodzicielstwo. Wśród osób, które posiadają aspiracyjny element w swojej wizji przyszłości, 80 proc. ma silniejsze intencje posiadania dziecka niż średnia w próbie (czyli wynoszące 5 lub więcej na 10-stopniowej skali). W ramach takich opowieści, jak się zdaje, osoby traktują narodziny dziecka jako element szerszego planu życiowego, jako cel, który chcą realizować podobnie jak inne cele życiowe, jako element samorealizacji. Można to także interpretować jako przejaw większego optymizmu względem przyszłości, pozwalającego lepiej radzić sobie z niepewnością. Należy jednak zauważyć, że efekt aspiracji w wizji był najmniej stabilny – utrzymywał się tylko w części testów odporności, co sugeruje, że wiąże się on ściśle z osobami, które faktycznie zwerbalizowały aspiracje, i że wnioski na jego temat wymagają ostrożności. Ponadto, powiązanie aspiracyjności w myśleniu o przyszłości z obecnością dziecka w tejże wyobrażonej przyszłości wcale nie musi klarownie przekładać się na faktyczną dzietność, mimo powiązania z intencjami prokreacyjnymi. Owszem, ludzie mający aspiracje związane z karierą, rozwojem czy konsumpcją, mogą traktować dziecko jako jeden z elementów samorealizacji życiowej. Nie oznacza to jednak, że różne cele, różne aspiracje, nie kolidują ze sobą w praktyce – np. rodzicielstwo w konkretnych, indywidualnych przypadkach może faktycznie być przeszkodą w rozwoju kariery, nawet jeśli w narracji o przyszłości te dwa elementy współwystępują. Kluczowy dla interpretacji uzyskanych danych jest jednak wniosek, że na etapie formułowania wizji przyszłości dziecko postrzegane jest jednak jako element aspiracji i potrzeby samorozwoju, a nie przeszkoda w rozwoju kariery i aspiracji konsumpcyjnych.

Z kolei silniejsze poczucie podobieństwa wizji własnej i partnera również wiązało się z większą chęcią posiadania dziecka, zgodnie z założeniem, że poczucie wspólnoty życiowych planów i wartości ułatwia podejmowanie tak znaczącej decyzji. Uzyskany dodatni efekt można odczytywać w kategoriach narracji współdzielonej: zgodność wyobrażeń partnerów na temat przyszłości sprzyja wzmocnieniu narracyjnie generowanych przekonań i motywacji do działania, podczas gdy rozbieżność wizji może te mechanizmy osłabiać. Należy podkreślić, że mierzono tu subiektywne poczucie podobieństwa, a nie obiektywną zgodność wizji obojga partnerów – są to konstrukty pokrewne, lecz nietożsame. Należy także zaznaczyć, że efekt podobieństwa wizji stabilnie do nieistotności w analizie ograniczonej do osób odpowiadających na pytanie otwarte. Jednocześnie na podstawie zgromadzonych danych trudno stwierdzić, czy zgodność wizji jest elementem domykającym decyzję u osób z wysokimi intencjami prokreacyjnymi, czy też warunkiem koniecznym wysokiej intencji. Rozstrzygnięcie tego elementu w kolejnych badaniach może warunkować właściwy dobór nowych narzędzi polityki publicznej adresującej być może potrzebę godzenia wizji lub pomocy w lepszym zrozumieniu perspektyw obu partnerów.

W testach odporności i analizie rzetelności efektów widać, że najmocniej i najbardziej konsekwentnie potwierdza się ujemny efekt potrzeby stabilizacji¹. Efekty aspiracji oraz poczucia podobieństwa wizji, choć również istotne, są mniej stabilne. Wzmacnia to potrzebę replikacji na większej i reprezentatywnej próbie. Na marginesie warto odnotować, że model wyraźnie lepiej odwzorowywał chęć posiadania dziecka u mężczyzn niż u kobiet².

Mimo diadycznego planu i zastosowania modelu APIM efekty partnera okazały się słabe i niestabilne. Dodanie ich do modelu nie poprawiało istotnie jego dopasowania, kryterium BIC także sugerowało, aby nie dodawać ich do analiz, a jedynym efektem zbliżonym do istotności był związek aspiracji partnera z chęcią posiadania dziecka danej osoby. Sugeruje to, że dla własnej chęci posiadania dziecka większe znaczenie ma treść własnej narracji o przyszłości niż narracji partnera, choć wobec słabości tych efektów oraz ograniczonej mocy wniosków ten należy traktować ostrożnie. Z drugiej strony, przy 99 parach zdolność modeli do wykrycia subtelnych efektów partnera była ograniczona, więc ich nieistotności nie należy odczytywać jako dowodu braku takich zależności. Warto zaznaczyć, że włączenie efektów partnera nie osłabiało efektów aktora, co wzmacnia zaufanie do tych ostatnich.

W analizie eksploracyjnej wizja przyszłości gospodarki nie wiązała się z chęcią posiadania dziecka, natomiast wizja zmian sytuacji politycznej w kraju wykazywała spójny, dodatni związek (przewidywania poprawy sytuacji politycznej związane były z większą chęcią posiadania dziecka). Efekt ten utrzymywał się niemal we wszystkich analizach odporności. Wynik ten dobrze wpisuje się w ramę narracji przyszłości, w której wyobrażenia dotyczące otoczenia makrospołecznego stanowią element osadzenia narracji osobistej w szerszym kontekście. Ze względu na eksploracyjny charakter tej analizy oraz fakt, że jako blok aspekty makrospołeczne nie spełniły przyjętego kryterium włączenia do modelu głównego, wynik ten wymaga potwierdzenia w dalszych badaniach. Należy go też odróżnić od samej afiliacji politycznej, ponieważ mierzono tu wizję przyszłości sceny politycznej, a nie poparcie konkretnych partii (co było kontrolowane).

Podsumowując zatem, aspekty wizji przyszłości wiążą się z chęcią posiadania dziecka u obojga partnerów, a chęć ta silnie grupuje się na poziomie pary. Najsilniejszy i najbardziej odporny jest ujemny związek potrzeby stabilizacji, potwierdzający duże znaczenie czynników strukturalnych, w tym

¹ Po korekcie na wielokrotne testowanie łączny wzorec czterech efektów znajduje się na granicy istotności (zależnie od metody estymacji tuż poniżej lub tuż powyżej progu), a poszczególne aspekty różnią się odpornością. Graniczny wynik korekty na wielokrotne testowanie należy też wiązać z umiarkowaną liczebnością próby: przy 99 parach moc do jednoczesnego wykazania kilku efektów jest ograniczona.

² Wariancja resztowa była u kobiet istotnie większa. Sugeruje to, że na chęć posiadania dziecka u kobiet wpływają dodatkowe, nieuwzględnione w modelu czynniki, których zidentyfikowanie jest obiecującym kierunkiem dalszych badań. Ponieważ jednak efekty wizji pozostawały istotne również w modelu dopuszczającym osobne wariancje, ustalenie to nie podważa głównych wniosków.

ekonomicznych dla decyzji prokreacyjnych, widzianych jednak przez pryzmat subiektywnych ocen i oczekiwań. Inne efekty, choć spójne i istotne w większości analiz, pozostają bardziej wstępnym wynikiem i wymagają potwierdzenia. Wyniki te wspierają narracyjne ujęcie decyzji prokreacyjnych, w którym decyzja o dziecku wyłania się z narracji o przyszłości, wspólnie konstruowanej przez partnerów.

Wykazane w badaniu znaczenie subiektywnej interpretacji strukturalnych ograniczeń decyzji prokreacyjnych wskazuje, dlaczego działania państwa zmierzające do zwiększania dzietności poprzez wsparcie materialne i organizacyjne przyszłych rodziców (w postaci świadczeń finansowych czy modyfikacji Kodeksu pracy) są potrzebne, ale niewystarczające. Samoocena gotowości do bycia rodzicem uzależniona jest od szerokiej gamy czynników osobistych, na które polityka publiczna ma niewielki wpływ. Jednocześnie kształtowanie narracji o rodzicielstwie jako istotnym elemencie samorealizacji służącej jednocześnie dobru wspólnemu pozostaje w wielu krajach niewykorzystanym obszarem działań.

Ograniczenia

Wyniki należy interpretować w świetle kilku ograniczeń. Po pierwsze, badanie miało charakter przekrojowy, pilotażowy i stanowiło eksplorację innowacyjnej metodologii. Ograniczenia wynikają z mała licznej i stosunkowo jednorodnej próby, rekrutowanej przez ogłoszenia internetowe. Konieczność fizycznego pojawienia się w laboratorium gwarantowała wprawdzie wypełnienie ankiety przez oboje partnerów, jednak ograniczyła spektrum badanych do osób z jednego regionu (okolic Warszawy). Dodatkowo mogła wystąpić stronniczość selekcji do próby – w szczególności osoby, które mają problemy w swoich związkach, raczej nie byłyby chętne wziąć udziału w takim badaniu (stąd wyraźnie wysoka średnia satysfakcji ze związku wśród respondentów ...). Z tych powodów próby nie można uznać za reprezentatywną. Widać to m.in. w poglądach politycznych respondentów.

Mała próba i jej niereprezentatywność uniemożliwiają wnioskowanie przyczynowe. Stwierdzone związki są korelacyjne, a chęć posiadania dziecka nie jest tożsama z zachowaniem prokreacyjnym. Możliwe jest, że to chęć posiadania dziecka kształtuje sposób, w jaki ludzie opowiadają o swojej przyszłości, a nie odwrotnie (choć przywołane w przeglądzie literatury badania sugerują, że narracje mogą oddziaływać przyczynowo, efektu odwrotnego oddziaływania nie stwierdzono w badaniach). Ponadto, niewielka liczebność próby (99 par), ograniczała moc zwłaszcza dla efektów partnera i ewentualnych interakcji. Wyniki graniczne lub nieistotne nie powinny być odczytywane jako dowód braku efektu. I wreszcie, pomiary aspektów wizji pochodziły z opisów przedstawianych przez osoby badane, a aspekty aspiracji i stabilizacji wprowadzono z kodowania odpowiedzi otwartych. Trafność interpretacji tego typu krótkich tekstów może być zakwestionowana mimo użycia procedury niezależnego kodowania przez dwóch czytelników. Wreszcie chęć posiadania dziecka jest intencją, a nie zachowaniem – związek intencji z późniejszymi zachowaniami prokreacyjnymi wykracza poza zakres tego badania.

Przyszłe badania powinny wykorzystać plany podłużne, pozwalające zweryfikować następstwo czasowe (wizja → intencja → zachowanie), oraz większe próby diadyczne, zapewniające moc do wykrycia efektów partnera i testowania moderacji (np. przez płeć czy etap związku). Wartościowe byłyby pogłębiane bezpośrednie pomiary narracji i afektywnej oceny wyobrażanych przyszłości, a także zastosowanie diadycznych miar narracji, które ujmowałyby

wspólne konstruowanie wizji przyszłości przez partnerów. Cenne także byłoby oddzielenie subiektywnego poczucia podobieństwa od obiektywnej zgodności wizji obojga partnerów oraz pogłębienie mechanizmów łączących potrzebę stabilizacji z chęcią posiadania dziecka (gotowość ekonomiczna wobec psychologicznej). Replikacja w odmiennych kontekstach kulturowych pozwoliłaby ocenić zakres możliwości uogólniania.

Bibliografia

- Ajzen, I. (1991), *The theory of planned behavior*, "Organizational Behavior and Human Decision Processes", No. 50(2), [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t).
- Ajzen, I., Klobas, J. (2013), *Fertility intentions: An approach based on the theory of planned behavior*, "Demographic Research", No. 29, <https://doi.org/10.4054/DemRes.2013.29.8>.
- Baszczak, Ł., Weychert, E. (2026), *When politics enters the family: Electoral outcomes and fertility in the United Kingdom*, Working Papers 2026-17 (511), Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, <https://doi.org/10.33138/2957-0506.2026.17.511>.
- Becker, G.S. (1960), *An Economic Analysis of Fertility*, (w:) Roberts, G.B. (ed.), *Demographic and Economic Change in Developed Countries*, Columbia University Press, New York.
- Becker, G.S. (1991), *A treatise on the family*, Harvard University Press, Cambridge, MA & London.
- Beckert, J. (2016), *Imagined futures: Fictional expectations and capitalist dynamics*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Beckert, J., Bronk, R. (eds.) (2018), *Uncertain futures: Imaginaries, narratives, and calculation in the economy*, Oxford University Press, Oxford.
- Braun, V., Clarke, V. (2006), *Using thematic analysis in psychology*, "Qualitative Research in Psychology", No. 3(2), <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.
- Guetto, R., Bazzani, G., Vignoli, D. (2022), *Narratives of the future and fertility decision-making in uncertain times. An application to the COVID-19 pandemic*, "Vienna Yearbook of Population Research", No. 20(1).
- Guetto, R., Morabito, M.F., Vollbracht, M., Vignoli, D. (2023), *Fertility and media narratives of the economy: Evidence from Italian news coverage*, „Demography", No. 60(2), <https://doi.org/10.1215/00703370-10607928>.
- Holm, S. (1979), *A simple sequentially rejective multiple test procedure*, "Scandinavian Journal of Statistics", No. 6(2).
- Huinink, J., Kohli, M. (2014), *A life-course approach to fertility*, „Demographic Research", No. 30(45), <https://doi.org/10.4054/DemRes.2014.30.45>.
- Johnson, S.G.B., Bilovich, A., Tuckett, D. (2023), *Conviction Narrative Theory: A theory of choice under radical uncertainty*, "Behavioral and Brain Sciences", No. 46 <https://doi.org/10.1017/S0140525X22001157>.
- Kenny, D.A., Kashy, D.A., Cook, W.L. (2006), *Dyadic data analysis*, Guilford Press, New York.

- Knight, F.H. (1921), *Risk, uncertainty and profit*, Houghton Mifflin, Boston.
- Lappegård, T., Kristensen, A.P., Dommermuth, L., Minello, A., Vignoli, D. (2022), *The impact of narratives of the future on fertility intentions in Norway*, "Journal of Marriage and Family", No. 84(2), <https://doi.org/10.1111/jomf.12822>.
- Mische, A. (2009), *Projects and possibilities: Researching futures in action*, "Sociological Forum", No. 24(3), <https://doi.org/10.1111/j.1573-7861.2009.01127.x>.
- Morabito, M.F., Guetto, R., Vollbracht, M., Vignoli, D. (2026), *Do Media Narratives of the Economy Affect Childbearing? Findings From Multi-media News Coverage in Germany*, "Population Research and Policy Review", No. 45(43), <https://doi.org/10.1007/s11113-026-10023-5>.
- Rubin, D.B. (1976), *Inference and missing data*, "Biometrika", No. 63(3).
- Rubin, D.B. (1987), *Multiple imputation for nonresponse in surveys*, John Wiley & Sons.
- Shackle, G.L.S. (1979), *Imagination and the nature of choice*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Vignoli, D., Bazzani, G., Guetto, R., Minello, A., Pirani, E. (2020), *Uncertainty and narratives of the future: A theoretical framework for contemporary fertility*, (w:) Schoen R. (ed.), *Analyzing contemporary fertility*, Springer.
- Vignoli, D., Guetto, R., Bazzani, G., Pirani, E., Minello, A. (2020), *A reflection on economic uncertainty and fertility in Europe: The Narrative Framework*, "Genus", No. 76(1), <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00094-3>.
- Vignoli, D., Minello, A., Bazzani, G., Matera, C., & Rapallini, C. (2022), *Narratives of the future affect fertility: Evidence from a laboratory experiment*, "European Journal of Population", No. 38(1), <https://doi.org/10.1007/s10680-021-09602-3>.
- Weychert, E., Vignoli, D., Matysiak, A., Celińska-Kopczyńska, D. (2026), *Climate change narratives and first births in the UK (preprint)*, "Research Square", <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-9482091/v1>.

Polski Instytut Ekonomiczny

Polski Instytut Ekonomiczny to publiczny *think tank* ekonomiczny z historią sięgającą 1928 roku. Instytut przygotowuje raporty, analizy i rekomendacje dotyczące kluczowych obszarów gospodarki oraz życia społecznego w Polsce, z uwzględnieniem sytuacji międzynarodowej. Jego obszary badawcze to przede wszystkim makroekonomia, energia, gospodarka światowa, gospodarka cyfrowa, ekonomia behawioralna oraz procesy społeczne.

Polski
Instytut
Ekonomiczny